

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

**на тему «ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ ДО ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ»**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0112
спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»
освітньо-професійної програми
«Педагогіка вищої школи» Д. І. Дьяченко

Керівник: доцент кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності, доцент,
к.пед.н. _____ І.В. Козич

Рецензент: завідувач кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності, професор,
д.пед.н. _____ О. І. Іваницький

Запоріжжя

2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра педагогіки та психології освітньої діяльності
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма «Педагогіка вищої школи»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 2023 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Дьяченко Дмитру Ігоровичу

1. Тема роботи: «Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи»

керівник роботи Козич І. В., к. пед. н., доцент

затверджена наказом ЗНУ від «26» вересня 2023 року № 1505-с

2. Строк подання студентом роботи: _____

3. Вихідні дані до роботи: аналіз психолого-педагогічній літератури, державних документів

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) розглянути специфіку діяльності вчителя фізичної культури в системі оздоровчо-вольового виховання учня; визначити особливості формування вольових якостей учнів початкової школи; розробити модель підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи; дослідити стан готовності майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи; обґрунтувати і розробити програму формування вольового комплексу особистості учнів початкової школи.

5. Перелік графічного матеріалу: рисунок «Модель підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи»; таблиця «Компоненти готовності студентів до професійної діяльності».

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Козич І.В.	03.11.22 р.	03.11.22 р.
Розділ 1	Козич І.В.	20.12.22 р.	20.12.22 р.
Розділ 2	Козич І.В.	12.05.23 р.	12.05.23 р.
Висновки	Козич І.В.	06.10.23 р.	06.10.23 р.

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	жовтень-листопад	виконано
2	Написання вступу роботи	листопад	виконано
3	Написання першого розділу	грудень-березень	виконано
4	Написання другого розділу	травень-вересень	виконано
5	Написання висновків	жовтень	виконано
6	Оформлення роботи	жовтень	виконано
7	Рецензування	листопад	виконано
8	Захист	грудень	

Студент _____ Дьяченко Д. І.

Керівник роботи _____ Козич І. В.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Козич І. В.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 65 с., 1 рисунок, 1 таблиця, 57 джерел, 2 додатки.

Мета дослідження: розробити та теоретично обґрунтувати модель підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи.

Об'єкт дослідження: професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя фізичної культури у закладі вищої освіти.

Предмет дослідження: модель підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз психолого-педагогічній літератури, державних документів; емпіричні: анкетування, бесіда, спостереження, діагностування.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що: уточнено сутність основних понять дослідження; визначені компоненти готовності майбутніх вчителів фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи (мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний та комунікативний); розроблена модель підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи.

Практичне значення дослідження. Впровадження моделі формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи дозволить удосконалити підготовку вчителів фізичної культури з урахуванням досягнень сучасної науково-педагогічної думки у цій сфері.

СИСТЕМА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ, ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ, ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ, МОДЕЛЮВАННЯ, ВОЛЯ, ВОЛЬОВА СФЕРА, ВОЛЬОВІ ЯКОСТІ.

SUMMARY

Diachenko D. I. Preparation of the Future Physical Education Teacher for the Formation of Willpower of Primary School Students.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (57 items).

The topicality of the topic is determined by the new methodological principles of the development of education, the creation of its legislative base. Thus, according to the Law of Ukraine “On General Secondary Education”, its purpose and result is the intellectual, social and physical development of the individual, which is the basis for further education, work and in general a fulfilling life. In accordance with this, for the first time among the tasks of school education, the following are highlighted: education of a conscious attitude to one's own health and the health of other citizens as the highest value, formation of hygienic skills and principles of a healthy lifestyle, preservation and strengthening of physical and mental health of students.

The purpose of the study: to develop and theoretically substantiate a model of training future physical culture teachers for the formation of willpower of primary school students.

The research tasks:

- 1) consider the specifics of the activity of the physical culture teacher in the system of health-willed education of the student;
- 2) to determine the peculiarities of the formation of willpower of primary school students;
- 3) to develop a model of training a future physical culture teacher for the formation of willpower of primary school students;
- 4) to investigate the state of readiness of the future physical culture teacher for the formation of willpower of primary school students;
- 5) to justify and develop a program for the formation of the volitional complex of the personality of elementary school students.

The object of the study: professional and pedagogical training of a future teacher of physical culture in a higher education institution.

The subject of the study: a model of training a future teacher of physical education for the formation of willpower of primary school students.

Part 1 “Preparation of the future teacher of physical education for the implementation of the health and volitional function of physical education of primary school students” the physical culture teacher in the system of health and volitional education of students was considered, the peculiarities of the formation of willpower of primary school students were determined, a model of training the future physical culture teacher for the formation of willpower of primary school students was developed.

Part 2 “Scientific and methodical provision of training of the future teacher of physical culture to the formation of willpower of primary school students” the state of readiness of the future physical culture teacher for the formation of willpower of elementary school students was characterized, a program for the formation of the volitional complex of the personality of a junior high school student was developed, recommendations were made for future physical culture teachers on the formation of willpower of elementary school students.

The research materials can be used in the educational process of the institution of higher education in order to effectively solve the problems of training future teachers of physical education for the formation of willpower of primary school students.

Keywords: system of physical education, pedagogical skill, professional activity of the teacher of physical culture, modeling, will, sphere of will, qualities of will.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до реалізації оздоровчо-вольової функції фізичного виховання учнів початкової школи...	12
1.1. Учитель фізичної культури в системі оздоровчо-вольового виховання учнів.....	12
1.2. Особливості формування вольових якостей учнів початкової школи.....	27
1.3. Розробка моделі підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи.....	38
Розділ 2. Науково-методичне забезпечення підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи.....	46
2.1. Характеристика стану готовності майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи.....	46
2.2. Програма формування вольового комплексу особистості молодшого школяра.....	55
2.3. Рекомендації майбутнім учителям фізичної культури з формування вольових якостей учнів молодшого шкільного віку.....	67
Висновки.....	71
Список використаних джерел.....	73
Додатки.....	79

ВСТУП

Актуальність теми обумовлена новими методологічними засадами розвитку освіти, створенням її законодавчої бази. Так, за Законом України «Про загальну середню освіту» її мета і результат – інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти, трудової діяльності й загалом повноцінного життя. Відповідно до цього вперше серед завдань шкільної освіти виділено: виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів (вихованців).

Таким чином, у педагогічну свідомість закладається широке розуміння поняття здоров'я. Це фізичне, психічне й соціальне здоров'я вихованців. Зазначені складові взаємодіють, переплітаються, інтегруються, створюючи здоров'я людини як цілісність. Тому так багато детермінант визначають стан сучасної дитини. але серед них з точки зору педагога є дві найважливіші: якість організації навчально-виховного процесу і духовне, фізичне, емоційне благополуччя дитини.

Виходячи з соціально-економічних потреб суспільства та суті загальної середньої освіти, предмет «Фізична культура» має на меті формування різнобічно розвиненої особистості. Основний засіб досягнення цієї мети – оволодіння учнями основами фізичної культури, значна частка якої є сформованість у дітей вольових якостей.

Завданнями предмету «Фізична культура» є формування фізичної культури особистості учнів за допомогою засвоєння основ фізкультурної діяльності.

Тенденція гуманістичної, оздоровчої функції освіти зумовлює специфіку педагогічної діяльності вчителя, зокрема вчителя фізичної культури. У Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст. наголошується, що

підготовка педагогічних працівників є провідним принципом державно-освітньої політики. Це зумовлює необхідність реформування системи підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до впровадження у навчальний процес оздоровчих технологій, спрямованих на фізичне благополуччя учня.

Підставою для вирішення цих завдань є державні документи: Закон України «Про фізичну культуру і спорт», цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації», Концепція розвитку щоденного спорту в закладах освіти та ін.

Дослідники (Л. Волков, Н. Шовкопляс, В. Кубасов, Є. Ільїн та ін.) відзначають, що здоров'я людини в значній мірі взаємозв'язане з його психічним станом, що є фактором, який забезпечує життєдіяльність і працездатність людини. При цьому найбільш істотний його компонент – вольовий стан, який виражається в особистому позитивному або негативному ставленні до об'єктивної дійсності, позитивними або негативними емоціями.

Представники різних наукових дисциплін відзначають, що в наш час спостерігається негативна тенденція до зниження як фізичного, так і психічного стану дітей, підлітків і юнаків, що веде до виснаження зростаючого організму і його нервової системи, зниження стресостійкості, уповільнення розвитку розумових здібностей і навіть до погіршення міжособистісних стосунків.

Як відомо, у процесі фізичного виховання можна досягти підвищення не тільки фізичного стану, але й психічного, в якому важлива роль приділяється вольовій стійкості, що визначається як властивість темпераменту, яка дозволяє надійно виконувати завдання в напружених емоційній обставинах, за рахунок оптимального використання резервів нервово-психічної емоційної енергії.

У вирішенні цього завдання особливо важливе значення приділяється періоду молодшого шкільного віку.

У спеціальній літературі немає достатньої кількості даних для обґрунтування педагогічних умов, що дозволяють споріднено, у процесі занять фізичними вправами зміцнювати фізичне здоров'я і підвищувати вольову

стійкість дітей молодшого шкільного віку, що є одним з головних завдань національної системи фізичного виховання.

Вивчення досить значної кількості психолого-педагогічної літератури, як з проблем підготовки майбутнього вчителя фізичної культури (В. Ареф'єв, Л. Волков, В. Кубасов, І. Омеляненко, В. Столітенко, Б. Шиян та ін.), так і з питання формування вольових якостей молодших школярів як основи їх фізичного та психічного здоров'я (О. Аксьонової, З. Діхтяренко, О. Коберника, С. Поліщук та ін.) підтвердило актуальність обраної теми магістерського дослідження: «Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи».

Мета дослідження: розробити та теоретично обґрунтувати модель підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи.

Виходячи з мети дослідження були поставлені наступні **завдання:**

1. Розглянути специфіку діяльності вчителя фізичної культури в системі оздоровчо-вольового виховання учня.
2. Визначити особливості формування вольових якостей учнів початкової школи.
3. Розробити модель підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи.
4. Дослідити стан готовності майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи.
5. Обґрунтувати і розробити програму формування вольового комплексу особистості учнів початкової школи.

Об'єкт дослідження: професійно-педагогічна підготовка майбутнього вчителя фізичної культури у закладі вищої освіти.

Предмет дослідження: модель підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз психолого-педагогічній літератури, державних документів; емпіричні: анкетування, бесіда,

спостереження, діагностування.

Теоретико-методологічними основами дослідження стали положення про психологічні механізми морального розвитку особистості (Л. Божович, С. Максименко, М. Боришевський); про закономірності вольового розвитку учнів (В. Асін, Г. Костюк, М. Ланге, О. Скрипченко, Є. Ільїн); про генезу довільної поведінки та її вольової регуляції (І. Бех, О. Запорожець, В. Іванников, В. Калін); професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури (Б. Ведмеденко, А. Деркач, М. Зубалій та ін.); професійної готовності вчителя до педагогічної праці (В. Моляко, В. Сластьонін).

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що:

- уточнено сутність основних понять дослідження;
- визначені компоненти готовності майбутніх вчителів фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи (мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний та комунікативний);
- розроблена модель підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи.

Практичне значення дослідження. Впровадження моделі формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи дозволить удосконалити підготовку вчителів фізичної культури з урахуванням досягнень сучасної науково-педагогічної думки у цій сфері.

Матеріали дослідження можуть бути використані в освітньому процесі закладу вищої освіти з метою ефективного вирішення задач підготовки майбутніх учителів фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи.

РОЗДІЛ 1

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ОЗДОРОВЧО-ВОЛЬОВОЇ ФУНКЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1.1. Учитель фізичної культури в системі оздоровчо-вольового виховання учнів

Формування національної системи фізичного виховання школярів вимагає нового змісту та пошуку ефективних форм, засобів і методів підготовки шкільного вчителя, створення відповідного навчально-методичного забезпечення.

В основі педагогічної майстерності вчителя фізичного виховання лежать знання предмета викладання (фізична культура) та його методики, і дуже важливо, щоби кожен студент усвідомив, що найсуттєвішим у методиці є рівень індивідуальної майстерності педагога. Через його діяльність методика і віддзеркалюється в конкретних досягненнях учнів.

Учитель своєю особистістю і діяльністю завжди впливав на хід історичного процесу, долю суспільства. Він бере активну участь у формуванні суспільства, а, отже, повинен відчувати велику відповідальність за його долю перед минулими, сучасними і наступними поколіннями людства.

Виховна діяльність найбільшою мірою виконує інтегральну функцію, бо педагог одночасно виступає фахівцем зі свого предмету, вихователем, практичним психологом, консультантом, наставником і навіть психотерапевтом.

Вивчивши досвід фізичного виховання більшості цивілізованих країн світу, П. Лесгафт дійшов висновку, що «керувати фізичною освітою – справа дуже трудна, не дивлячись на те, що, зазвичай, вважають це настільки простою справою, що з нею можна впоратись достатньо ґрунтовно протягом 6-

8 тижневих курсів. Насправді, керівник повинен бути добре освіченою людиною, як кожен, хто належить до викладацького складу, повинен добре розуміти свій предмет, а також значення форм і функцій організму молодої людини, а головне, повинен бути сам цілком дисциплінованою і стриманою людиною, яка витончено володіє своїми діями» [26, с. 131]. Значною перешкодою у процесі фізичного виховання є часто невідповідність між закликами педагога та його особистим життям і переконанням. Особистість наставника повинна бути взірцем для наслідування. Учитель, що відповідає цим вимогам, у скрутний час життєвої невизначеності учня допоможе йому зрозуміти власні помилки, об'єктивно оцінити свій стан, разом накреслити шляхи подальшого розвитку, підкаже ефективні методи самовдосконалення [55].

Сьогодні перед вчителем фізичної культури в школі стоїть проблема – зробити фізичне виховання процесом безперервної дії (навіть протягом такого короткого часу, як добовий цикл). Це означає, що вчитель не має права обмежувати свою діяльність якимись епізодичними заходами з фізичного виховання або лише від часу залучати до цього процесу інших осіб. На порядок денний роботи вчителя час висуває питання про фізичне виховання школярів як систему всезагального обов'язкового навчання основ здоров'я і гігієнічного виховання. У зв'язку з цим необхідно взяти до уваги:

- як організувати заняття з відстаючими, ослабленими і тими, що мають відхилення від нормального стану здоров'я;
- як зробити уроки привабливими, щоб стимулювати самовдосконалення учнів;
- як пов'язати інтереси батьків і дітей із питань фізичного виховання;
- які форми позаурочних занять і коли бажано використовувати, щоби вони, з одного боку, стали продовженням уроку, а з іншого, – підготовкою до нього;
- як підготувати малят до шкільного режиму ще у стінах дошкільних закладів;

- як організувати роботу за місцем проживання;
- що робити з обдарованими дітьми, які прагнуть до спортивної досконалості;
- як створити належну матеріальну базу;
- як залучити до фізичного виховання весь педагогічний колектив, медичних працівників і громадські організації, актив [52, с. 184].

Перелічені завдання можуть бути ефективно розв'язані лише в тому випадку, коли всі названі ланки органічно доповнюють одна другу, утворюючи систему факторів постійного і цілеспрямованого впливу на учнів.

Отже, зробити фізичне виховання безперервним (перманентним) процесом – це означає:

- 1) залучити всіх дітей до різноманітних форм занять;
- 2) включити в цей процес все доросле оточення дитини (від батька до вчителя музики);
- 3) об'єднати зусилля всіх державних і громадських організацій, що займаються питанням виховання, охорони здоров'я і захисту дітей [46].

Звідси випливає специфіка роботи вчителя фізичної культури. З одного боку, він виступає як «чистий» вчитель (предметник), проводячи уроки, а з іншого, – як організатор процесу фізичного виховання школярів, спрямовуючи зусилля всіх учасників цього процесу на досягнення єдиної мети.

Отже, «кожному (особливо молодому) вчителеві варто пам'ятати, що результати фізичного виховання учнів залежать не тільки безпосередньо від вчителя фізичної культури, а й від загальної орієнтації на цей процес навколишнього середовища. Звідси, крім іншого, і виникає потреба вчителя фізичного виховання постійно і пильно тримати в полі зору навколишнє середовище. У цьому полягає складність вчителя фізичного виховання, його велика відповідальність і неповторність» [55]. Водночас сьогоденній рівень професіоналізму, педагогічна й, особливо, психологічна підготовка викладача не відповідають вимогам народної освіти. Досі чимало вчителів фізичної культури не відрізняються широкою освіченістю, високим рівнем культури

(зокрема, фізичної), духовністю, інтелігентністю. Слабке знання своєї спеціальності, низька методична майстерність не дають змоги обирати найкращі для конкретних умов методи або їх сукупність. У більшості частини вчителів не сформована здатність співпереживати, розуміти мотиви поведінки учнів, їхній внутрішній світ. Вони не вміють співпрацювати з учнями, не стимулюють дитячу ініціативу, творчість, самоуправління у сфері фізичної культури.

Негативну роль у розвитку системи фізичного виховання відіграють критерії оцінки праці вчителя. Досі його роботу оцінювали (а іноді оцінюють і тепер) кількісними показниками (розрядники, місця на змаганнях і т.д.).

Докорінна зміна фізичного виховання школярів вимагає переосмислення самої суті, мети, завдань, змісту педагогічного процесу, діяльності вчителя, участі в цьому процесі учнів.

Багато вад фізичного виховання пояснюються загальним станом нашої школи, притаманним їй адмініструванням, догматизмом. Звідси – муштра й авторитарність. Взаємини між учителем і учнем не повинні будуватися за принципом «начальник – підлеглий» [32].

Сьогодні шкільна фізична культура повинна забезпечити сприятливі умови для розвитку не тільки фізичних здібностей, а й духовних, моральних якостей дитини. Підвищення ефективності системи фізичного виховання мусить відбуватися за рахунок не стільки кількісних змін, скільки якісного поліпшення змісту й організації роботи, на основі національних, регіональних і місцевих традицій та умов, враховуючи інтереси учнів і можливості педагогів.

Прагнучи створити свою індивідуальну систему фізичного виховання учнів кожної конкретної школи, молодий учитель повинен пам'ятати, що тут мало одного бажання і програми дій. Для того, щоби будь-яка система функціонувала, треба забезпечити щонайменше три умови:

- 1) учень повинен хотіти займатись;
- 2) треба мати, де займатись (створення матеріальної бази);
- 3) повинен хтось займатися з учнями (кадрове забезпечення) [35].

Для молодих учителів у перші місяці, а іноді й роки роботи однією з найважливіших стає проблема спілкування з учнями, проблема дисципліни на заняттях.

Результати спостережень свідчать, що вчителям-початківцям, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, властивий офіційний стиль спілкування зі школярами, тоді як у досвідчених педагогів спостерігається велика різноманітність методів впливу на учнів, способів спілкування з ними. Викладачі з великим стажем роботи обов'язково враховують стан учнів, беручи до уваги те, чим вони займаються зараз і чим займатимуться потім. Згідно з цим і подаються команди або розпорядження, а іноді дітей просять здійснити необхідні дії.

Прагнучи забезпечити дисципліну, молоді вчителі надуживають зауваженнями, роблячи їх найчастіше підвищеним тоном.

Типовою, на наш погляд, помилкою недавніх випускників педагогічних освітніх закладів є те, що вони, даючи багато команд і висуваючи різні вимоги, не завжди вимагають їх виконання. Вихователь має бути людиною вимогливою.

До порушення нормальних стосунків учителя з учнями призводять, зазвичай, нерозуміння учнями вимог до них. У такій ситуації зауваження повисають у повітрі, погіршують обстановку на уроці, створюють нервову атмосферу, позбавляють дітей радості. Недосвідчені вчителі, роблячи зауваження, не враховують різниці між хлопчиками і дівчатками. При чому одна і та ж форма спілкування застосовується з учнями початкових і старших класів [34, с. 38].

Неправильні способи спілкування призводять до протиставлення наставника своїм учням. Це наштовхує на пошук інших шляхів «боротьби» за порядок на заняттях. Одним із таких шляхів є профілактичні заходи, що створюють на уроках обстановку, коли порушення будуть просто неможливими. Якщо вчитель досконало опанував навчальний матеріал, він так організує школярів, що на сторонні справи у них просто не залишається часу.

Так, уміння поєднати підрахунок при виконанні вправ (менше рахувати) з конкретними методичними вказівками дасть учителеві змогу «звільнити себе» для виконання прямих функцій – вчити.

Хорошій робочій атмосфері на заняттях сприяє також прагнення вчителя фізичного виховання виправляти типові помилки. При цьому вчитель може «не зауважити» порушень до певного часу, якщо відчуває, що в певній ситуації він ще не може проти них боротись. Але якщо зауваження зроблено, то треба домогтися належної реакції на нього. Форма зауваження повинна залежати від того, свідомо учень порушив дисципліну, чи мимоволі [54].

Не в усьому треба бачити порушення. Адже заняття фізичними вправами – високоемоційні, а учням притаманно виражати свої емоції. Показником майстерності вчителя, без сумніву, є уміння гасити негативні емоції і закріплювати позитивні. Треба частіше акцентувати увагу на успіхах учнів і використовувати цей прийом у роботі зі слаборозвинутими дітьми, дівчатами, первачками.

Результати досліджень психологів свідчать про те, що вже трирічні діти здатні виконати завдання лише в тому випадку, коли їм зрозумілий сенс завдання. Запорука успішної роботи – це сприйняття завдання як «потрібного мені». Тільки тоді можна сподіватися на перехід від «чистого виконавства» до співдружності, а надалі – до самостійності.

У роботі зі школярами не можна обмежуватися тільки вказівками вчителя. Доцільно широко налагодити зворотний зв'язок, більше питати самих учнів, щоби знати, як вони розуміють учителя.

Л. Толстой, аналізуючи стосунки в Ясно-Полянській школі, виявив, що багато чого можна навчитись у своїх учнів. Він підкреслював, що виховання дітей сприяє самовдосконаленню педагога. Адже між суб'єктами виховання виникає причинна залежність. Вчинки і дії вчителя змінюють поведінку учнів, викликають їх дії, які, в свою чергу, впливають на форми, методи та засоби діяльності вчителя. Отже, для характеру динаміки взаємодії вирішальне значення мають обидва суб'єкти, але особливо, учні [39, с. 13]. Невипадково

останнім часом зріс інтерес кращих учителів до оцінки їхньої діяльності з боку учнів.

Отже, вчитель завжди повинен залишатись учнем. І чим більше в учителеві учня, тим вищий його професіоналізм.

Завдання вчителя полягає в тому, щоб створити на уроках умови, за яких кожен учень знайшов би своє, особисто йому необхідне.

Генезис проблеми взаємин учителя й учнів засвідчує, що прогресивна вітчизняна педагогічна теорія і практика вирішальну роль у формуванні цих взаємин відводила вчителю, який повинен бути до цього спеціально підготовленим. Головним суб'єктом виховної діяльності прогресивні педагогічно-просвітителі вважали учня, а тому намагалися пробуджувати його активність, самосвідомість і саморозвиток.

В. Сухомлинський вважав педагогічно доцільні стосунки одним із найголовніших напрямів роботи в школі. Він пояснював, що мудрість влади людини над людиною, а тим паче дорослою людини над дитиною – це майстерність, глибоке сердечне проникнення у світ дитячих думок і почуттів. Він переконливо довів, що характер відносин педагогів і дітей залежить від професіоналізму вчителя [48].

Для того, щоб учитель фізичної культури став майстром у розв'язанні педагогічних завдань, йому необхідно цілеспрямовано розвивати свої загально педагогічні й спеціальні (з урахуванням специфіки своєї професії) здібності, включаючи і рухові.

Відзначимо, що праця вчителя фізичної культури, незважаючи на велику питому вагу тут рухового компонента, є розумовою. Результатом його професійної діяльності залежать, як і у вчителів інших предметів, головним чином, від широти й гнучкості розуму. Для того, щоб стати професіоналом, учитель фізичної культури повинен багато знати. Зокрема, він має оволодіти теорією навчання і виховання, знаннями медико-біологічного циклу, теорією і методикою фізичного виховання, методикою застосування ТЗН, комп'ютерних технологій.

Педагогічна діяльність учителя, як відомо, реалізується сукупністю різноманітних дій в певних педагогічних ситуаціях, які підпорядковані навчально-виховним цілям і спрямовані на вирішення конкретних педагогічних завдань. Упорядкована сукупність таких дій визначає виконання певної педагогічної функції вчителя.

Усі педагогічні функції поділяють на дві групи.

До першої входять орієнтаційна, розвиваюча, мобілізуюча (та, що стимулює розвиток) і інформаційна функції, основою яких є дидактичні, академічні, авторитарні, комунікативні здібності людини. У процесі професійно-педагогічної підготовки вчителя треба діагностувати рівень розвитку цих здібностей і цілеспрямовано формувати ті з них, прояв яких виявився недостатнім [41].

Узагальнення матеріалів багатьох досліджень другої групи (організаційно-структурних) функцій дозволяє визначити, що до неї входять такі педагогічні функції: конструктивна, організаторська, комунікативна і гностична (дослідницька).

Конструктивна функція вчителя забезпечує:

- визначення мети і завдань навчально-виховного процесу;
- відбір навчального матеріалу, який слід засвоїти учням, його систематизацію;
- проектування діяльності учнів із засвоєння навчального матеріалу;
- проектування власної майбутньої діяльності і поведінки у взаємодії з учнями;
- підбір адекватних засобів, методів і методичних приймів, способів організації і форм навчальної, тренувальної і виховної роботи;
- виявлення розбіжностей між запланованим і досягнутим.

Організаторська функція реалізується через:

- забезпечення різноманітних видів навчальної діяльності учнів;
- організацію учнівського колективу, його згуртування і націлення на вирішення навчальних завдань;

- організацію позакласної і позашкільної роботи з фізичного виховання учнів;
- матеріально-технічне забезпечення педагогічного процесу;
- організацію власної діяльності і поведінки під час безпосередньої взаємодії з учнями на уроках і позаурочних заняттях (розподіл робочого часу, інструктування, контроль, дозування навантаження тощо) [46].

Оволодіваючи організаторськими вміннями, майбутні педагоги у процесі практики поступово досягають таких рівнів:

- репродуктивного, за якого особа діє за інструкцією або наслідує організаторські дії вчителя чи інших осіб;
- адаптивного, за якого студент пробує застосувати досвід організаторських дій у нових, але типових ситуаціях;
- творчого, за якого студент проявляє достатню самостійність та ініціативу, організуючи педагогічну доцільну діяльність учнів; уміє ставити за мету і завдання, забезпечити їх виконання, оцінити результати діяльності;
- моделюючого, за якого студент за завданням педагогів планує і реалізує організаторські дії, які забезпечують виконання певних колективних завдань учнів, або окремих дітей [28, с. 37].

Зрозуміло, що не кожен студент може оволодіти організаторськими здібностями на творчому рівні. Проте найактивніші оволодівають ними, що дозволяє стверджувати: майбутній учитель за роки навчання може і повинен нагромадити досвід організаторської роботи, повинен уміти організовувати фізкультурно-спортивне життя учнівського колективу.

Комунікативна функція передбачає:

- встановлення ділових і неформальних особистих стосунків з окремими учнями і групами учнів;
- ділове спілкування з іншими вчителями та адміністрацією школи;
- контакти з державними і громадськими фізкультурно-спортивними організаціями;
- налагодження взаємодії з батьками учнів;

- уміння знаходити меценатів (спонсорів).

Культура педагогічного спілкування починається з самовизначення позиції вчителя щодо своєї професійної учительської ролі. Це самовизначення розкриває ставлення вчителя до учнів і їх батьків, колег, керівництва школи, до суспільства, чиє замовлення виконує.

Гностична функція передбачає вивчення:

- змісту і способів впливу на учнів на основі розуміння їх внутрішнього стану;
- вікових і індивідуальних особливостей учнів;
- особливостей процесу і результатів власної діяльності, її вад і переваг.

Гностична функція вчителя є провідною, оскільки пізнавальна діяльність у процесі навчання є основним видом діяльності, без якого неможливі (або стають неповноцінними) всі інші її види.

Гностична функція реалізується ефективно, якщо її результатом є правильна самооцінка, самоконтроль, самосвідомість, само проектування, самоуправління тих, хто навчає і навчається.

Без реалізації гностичної функції педагогічна діяльність учителя неефективна і формальна [28].

Реалізація вчителем фізичної культури професійних функцій визначає значною мірою ту атмосферу, в якій працюють учні. Хороший учитель опирається, перш за все, на глибокі знання змісту навчального матеріалу, на володіння методами викладання і на вміння розвивати у своїх учнів суспільно значущі мотиви для поглибленого засвоєння навчального матеріалу. Додамо, що характер атмосфери, в якій проходить навчання, дуже важливий для формування особистості учня. У процесі фізичного виховання вчитель допомагає учням краще пізнати самих себе, реалізувати свої сили і здібності [13].

Для реалізації педагогічних функцій учитель повинен володіти педагогічним вміннями.

Педагогічні вміння представляють собою сукупність різноманітних дій

учителя. Вони виявляють індивідуальні особливості вчителя і свідчать про його предметно-професійну компетенцію.

Всю різноманітність педагогічних умінь можна об'єднати в дев'ять груп.

До першої групи відносяться вміння: формувати педагогічні завдання; орієнтуватись на учня як на активного співучасника навчально-виховного процесу, що розвивається, має власні мотиви і цілі; передбачати і при потребі трансформувати педагогічні ситуації; гнучко міняти педагогічні завдання відповідно до змін педагогічної ситуації; з гідністю виходити із складних педагогічних ситуацій; передбачити близькі і далекі результати вирішення педагогічних завдань [50].

Друга група педагогічних умінь включає три підгрупи:

Підгрупа «чого навчати» передбачає вміння: уміти формувати навчальну програму, виділяти в ній ключові ідеї навчального предмета, оновлювати його зміст; здатність формувати в учнів спеціальні вміння і навички, здійснювати між предметні зв'язки.

Підгрупа «кого навчати» передбачає вміння: вивчати індивідуальні можливості учнів; виявляти зону можливого розвитку учнів, умови їх переходу з одного рівня розвитку на другий, враховувати можливі труднощі учнів; плануючи й організовуючи навчально-виховний процес, виходити із мотивів учнів; розширювати простір для самоорганізації учнів; працювати з учнями, що мають різні здібності, формувати для них індивідуальні програми.

Підгрупа «як навчати» включати вміння: підбирати і застосовувати комплекси прийомів і форм навчання та виховання враховувати при цьому затрати сил і часу учнів та вчителя; порівнювати й узагальнювати педагогічні ситуації та комбінувати їх; здійснювати індивідуальний підхід до учнів та організовувати їхню самостійну навчальну діяльність; варіативно вирішувати педагогічні завдання.

Третя група включає педагогічні вміння: використовувати набуті знання та передовий педагогічний досвід; хронометрувати і фіксувати процес і результати своєї праці; зіставляти труднощі учнів і якість своєї праці; бачити

сильні і слабкі сторони своєї праці, оцінити свій стиль, аналізувати свій досвід, порівнювати його з досвідом інших учителів.

Четверта група включає вміння: створювати умови психологічної безпеки в спілкуванні учнів; реалізовувати внутрішні резерви учнів.

П'ята група включає вміння: зрозуміти позицію учня, «читати» його внутрішній стан, проявити інтерес до його особи та орієнтуватись на його розвиток; володіти засобами невербального спілкування (міміка, жести тощо); стати на позиції учня; створити обстановку довіри і терпимості; використовувати переважно організаційний вплив, а не дисциплінарний; користуватись демократичним стилем керівництва; подякувати учневі, а за необхідності в попрохати вибачення у нього; однаково ставитись до всіх учнів; відмовитись від корпоративного стереотипу «вчитель завжди правий»; з гумором поставитись до окремих моментів педагогічної ситуації, не зауважувати деяких негативних моментів, бути готовим посміхнутись, володіти тонами, слухати і чути учнів, не перебивати їх мови і навчальних дій.

Шоста група – це, перш за все, вміння: утримувати стійку позицію педагога, який розуміє значущість своєї професії, може долати труднощі заради її соціальної цінності; реалізувати і розвивати свої педагогічні здібності; управляти своїм емоційним станом; здійснювати творчий пошук.

Сьома група об'єднує вміння: створювати перспективу свого професійного розвитку, визначати особливості свого індивідуального стилю, використовувати все позитивне із своїх природних даних; удосконалювати свої сильні сторони й усувати слабкі, бути відкритим у пошуку нового, переходити з рівня майстерності на рівень творчості, новаторства.

Восьма група передбачає вміння: виявляти знання, вміння і навички учнів на початку і в кінці навчального року та оцінювати їх; оцінювати навчальну діяльність учнів та їх здатність до самооцінки і самоконтролю; виявляти педагогічні відставання й усувати їх; стимулювати готовність учнів до самонавчання і безперервного самовдосконалення.

Дев'ята група – це уміння: побачити особистість учня загалом у

взаємозв'язку того, про що він говорить, думає і які його вчинки; створювати умови для вдосконалення недорозвинених рис особистості окремих учнів [4, с. 145].

Названі уміння піддаються свідомому вихованню і самовихованню. Залежно від їх співвідношення, рівня розвитку і конкретного поєднання формується індивідуальний стиль діяльності вчителя.

Педагогічні вміння, сформовані на основі особистих здібностей для виконання педагогічних функцій, лежать в основі педагогічної майстерності.

Педагогічна майстерність визначається як мистецтво навчання і виховання, що постійно вдосконалюється. Вона передбачає наявність педагогічних здібностей, загальну культуру, компетентність, широку освіченість, психологічну грамотність та методичну підготовку; здатність зрозуміло викладати учням навчальний матеріал, робити його доступним для дітей, викликати інтерес до предмета, активізувати учнів [29, с. 62]. Учитель повинен уміти (за потреби) належним чином реконструювати, адаптувати навчальний матеріал, трудне роботи легким, складне – простим, незрозуміле – зрозумілим.

Сьогоднішнє розуміння професійної майстерності включає здатність не тільки доносити знання, зрозуміло викладати матеріал, але й організувати самостійну роботу учнів, розумно й тонко «диригувати» пізнавальною активністю учнів, спрямовувати її в потрібному напрямі [12].

Усі названі компоненти майстерності проявляються не окремо (то як знання, то як уміння тощо), а інтегрально, у діях і вчинках, в умінні вирішувати поставлені педагогічні завдання, у здатності організувати навчально-виховний процес.

Завдяки педагогічній майстерності вчитель реалізує свої професійні функції: передає учням соціальний досвід, формує в них соціальні й особисті якості, готує до життя.

У практичній діяльності вчителів використовується спеціальні прийоми викладання, які сприяють підвищенню рівня засвоєння школярами навчального

матеріалу.

Сукупність таких прийомів становить педагогічну техніку вчителя. Вона включає в себе: техніку мовлення, міміку, пантоміміку, управління емоціями. Відмінності між діяльністю вчителя й учня під час навчання полягають у тому, що діяльність першого переважно розумова, а другого – розумово-практична [11, с. 213].

Пояснюючи школярам навчальний матеріал, учитель має ретельно контролювати своє мовлення. Воно повинно бути як не дуже гучним, так і не дуже тихим. Мовна діяльність учителя фізичної культури характеризується рядом специфічних особливостей. Йому нерідко доводиться напружувати свій голос через наявність сторонніх шумів під час проведення занять на спортивних майданчиках або в спортивному залі. Невипадково одним із професійних захворювань учителів фізичної культури є ушкодження голосових зв'язок.

Учитель впливає на учнів не тільки словами, а й мімікою (вираз обличчя, очей), пантомімікою (рухи голови, рук, тулуба, ніг). Виразом обличчя, очима, бровами вчитель показує дітям радість, задоволення, зацікавленість, уважність чи байдужість, стурбованість, здивування, осуд, обурення. З одного боку, авторитетний учитель своєю мімікою може сказати учневі більше і вагоміше, ніж неавторитетний учитель довгими настановами. З іншого боку, спостережливий вчитель за виразом обличчя учнів легко «читає» не тільки їхній душевний стан і настрій, а й одержує інформацію про витривалість до різних фізичних навантажень [56]. Ступінь втомлюваності, достатність відпочинку.

Не менший вплив на учнів справляє пантоміміка вчителя. Виразні, плавні жести, правильна постава, розпрямлені плечі, красива, добре підігнана спортивна форма свідчать про розвинутість у вчителя фізкультури почуття власної гідності, впевненості у своїх фізичних і духовних силах. І навпаки, сутулість, опущене підборіддя, розв'язаність чи тривожність, метушливість або скованість рухів, недбалість в одязі викликають в учнів негативне ставлення до

вчителя, призводять до зниження його авторитету [30].

Голос, міміка, пантоміміка піддаються самотренуванню. Через 2-3 місяці роботи вчителя над собою всі ці компоненти педагогічної техніки значно вдосконалюються.

Управління емоціями. Як і будь-якій людині, вчителю фізичної культури притаманні особисті переживання, радощі й прикрощі, що позначаються на його духовному, психічному стані. Однак педагог не має права показувати на уроках свої переживання дітям. Настрій вчителя передається учням і, здебільшого, відбивається на їхніх навчальних результатах. Занадто вразливі діти стають дратівливими й агресивними. Водночас, такі якості вчителя, як образливість, дратівливість, дуже шкодять його авторитету. У старі роздратування вчитель може несправедливо покарати учня.

Дратівливість є джерелом гніву. Гнів супроводжується втратою контролю над своїми діями і вчинками. Гнів часто пов'язаний з грубістю, несправедливістю, які руйнують шанобливе ставлення дітей до вчителя. Педагог може іноді дозволити собі гніватися, але робити це він повинен педагогічно доцільно, не втрачаючи почуття міри.

Вміння вчителя тримати під контролем свідомості свої емоції у взаєминах з дітьми свідчить не тільки про сформованість у нього високо розвинутої педагогічної техніки, але є і показником високої духовної культури.

Професійна діяльність учителя фізкультури має багато спільного з будь-якою виробничою діяльністю. Вона включає у себе мету, засоби праці, технологію, виконавців.

Кінцевою метою занять фізичною культурою є зміцнення здоров'я учнів, забезпечення їхнього всебічного розвитку, підготовка до життя. Кінцева продукція: знання, рухові вміння і навички, високій рівень фізичної підготовленості, особистісні якості учнів – моральні, емоційно-вольові, інтелектуальні, естетичні.

1.2. Особливості формування вольових якостей учнів початкової школи

Воля є однією з центральних проблем в історії психолого-педагогічної думки й належить до найскладніших психологічних проблем.

Сутність поняття воля можна трактувати як здатність людини діяти у напрямі свідомо поставленої мети, долаючи за таких умов внутрішні й зовнішні перешкоди. Отже «воля» розглядається як «психічна діяльність людини, яка виявляється у свідомих та цілеспрямованих діях, боротьбі мотивів, їх виборі, що передуює вольовій дії. Визначаються такі специфічні ознаки вольових дій: усвідомленість, цілеспрямованість, подолання перешкод, ініціація дій, наявність вольового зусилля» [7].

Незважаючи на неоднозначність думок спеціалістів з проблеми виховання волі, практично усіма дослідниками підтримується діяльнісний підхід, про який писав ще К. Ушинський. Воля може розвиватися тільки в ході складної, націленої в майбутнє діяльності шляхом подолання перешкод (Д. Колесов, К. Корнілов). Розвивається й удосконалюється все те, що діє, що працює напружено, на межі своїх можливостей (О. Вишневський). Вольові якості виробляються в боротьбі з труднощами і з самим собою. Найкраще формуються вольові якості на основі природних властивостей, соціальних факторів і успішної діяльності (Є. Щербаков) [3, с. 13].

Вольові якості особистості висвітлюються насамперед у ракурсі взаємозв'язку з її характерологічними особливостями (О. Лурія, О. Запорожець, Л. Неверович, О. Ковальов, Г. Костюк). Вивчається місце волі в онтогенезі дитячої особистості (Д. Ніколенко, В. Котило, Н. Фігуріна, М. Денисова, О. Лурія, Н. Рогава, Ш. Чхартішвілі, В. Селиванов та ін.). І хоча для більшості праць характерна теоретична розробка проблеми без достатнього емпіричного матеріалу, вивчення волі від теоретичних аспектів її психологічної природи поступово переходить до з'ясування її практичної значущості в системі навчання та виховання, що проявилось в теоретичній переорієнтації досліджень

у 70-90-х рр.

До основних чинників, які впливають на формування вольових якостей, належать: наявність боротьби з труднощами; чітке усвідомлення мети; впевненість у власних силах; свідоме прагнення до самовдосконалення; здатність до самоконтролю і самооцінки в процесі діяльності [38].

Підставою для вивчення волі у молодшому шкільному віці став пошук психологами основних складових, які допомогли б збагнути сутність її природи та відійти від позиції лише філософського осмислення волі. Найчастіше ними вважаються: 1) вольові дії; 2) вибір мотивів та цілей; 3) довільна регуляція внутрішніх станів людини, її дій, психічних процесів; 4) вольові якості особистості (їх змістовні характеристики). Вольова дія: структура дії, ознаки, класифікаційні системи; вибір мотивів та цілей: модель функціональної структури волі, характеристики мотивів. вивчається довільність дій, внутрішній план дій і, особливо, вольові якості, наприклад, цілеспрямованість, ініціативність, наполегливість тощо. Зміст цих та інших якостей мав переважно описовий характер без з'ясування їх місця в системі вольового комплексу. Аналіз наукових здобутків психології про волю у молодшому шкільному віці доводить необхідність її подальших експериментальних досліджень.

У роботі С. Поліщук розкриті вольові якості як зовнішні ознаки рівня вольової організації особистості (комплекс вольових якостей); вона обґрунтувала, що з'ясування психологічної природи кожної якості комплексу дозволяє скласти уявлення про вікову специфіку розвитку волі [39]. Вивчаючи особливості функціонування можливих складових комплексу (названі якості найчастіше зустрічаються в науковій літературі, вона розглядає як типові): цілеспрямованість, ініціативність, наполегливість, дисциплінованість, витримка, організованість, самостійність, активність, рішучість, сміливість, стриманість, старанність, незалежність, відповідальність і користуючись системою, наданою дослідником, визначимо особливості кожної якості.

Психологічна наука ще не має у своєму розпорядженні однозначного розуміння волі і вольових якостей. Різні автори по-різному характеризують

вольові якості. Так, Є. Ільїн цілеспрямованістю називає спрямованість особистості на досягнення більш-менш віддаленої за часом мети; завзятістю – прагнення досягти бажаного чи необхідного всупереч наявним труднощам і невдачам. П. Рудик визначає завзятість як волю до перемоги. Ще виділяється така якість, як наполегливість. Для багатьох психологів наполегливість і завзятість – це одне й те ж саме. Наполегливість за В. Калініним – це емоційно-вольова якість, у якій емоційні й вольові компоненти на різних етапах діяльності можуть бути представлені по-різному. Наполегливість визначається як вольова властивість особливості, що виявляється у здатності тривалий час направляти й контролювати поведінку відповідно до поставленої мети. Наполегливість також характеризується як систематичний прояв сили волі у прагненні людини досягнути віддаленої за часом мети, незважаючи на виникнення перешкод і труднощів, а витримка – як стійкий прояв здатності придушувати імпульсивні, мало обмірковані емоційні реакції, тобто стримувати сильні потяги і бажання. За П. Рудиком витримка означає терплячість. Він визначає її як здатність переносити велике напруження, переборювати почуття втоми, перемагати біль. Сміливість за Є. Ільїним – це здатність людини стримувати захисні реакції при виникненні страху, побоювання і якісно здійснювати свої наміри в об'єктивно чи суб'єктивно небезпечних для життя, здоров'я і престижу ситуаціях. П. Рудик визначає сміливість як здатність діяти для досягнення мети в небезпечних і важких ситуаціях, усвідомлюючи можливість тяжких для себе наслідків. За В. Калініним, сміливість – це здатність при виникненні небезпечної ситуації зберігати стійкість організації психічних функцій, що виявляється у відсутності зниження якості діяльності [53].

Рішучість – це така вольова якість, що характеризується мінімальним часом ухвалення рішення в значущій для людини ситуації [27]. Рішучість багатьма авторами розуміється по-різному.

Так, В. Крутецький при визначенні рішучості наголошує на швидкості прийняття рішення. Є. Ільїн пов'язує рішучість з найправильнішим у даних умовах рішенням, а В. Селиванов визначає рішучість як здатність швидко

оцінювати обставини і приймати певні рішення.

Самостійність – це здатність здійснювати яку-небудь діяльність без сторонньої допомоги. За К. Корниловим, це відсутність у людини побоювання самому приймати рішення. Ініціативність виявляється в діях, що послужили зміні форм діяльності чи укладу життя [8].

За словником термінів Є. Ільїна, що характеризують вольову сферу, вольові якості коротко формулюються так:

- витримка – здатність людини стримувати свої емоційні прояви, придушувати мало обмірковані дії, «тримати себе у руках»;
- наполегливість – стійке прагнення до досягнення віддаленої за часом мети, незважаючи на виникнення перешкод і труднощів;
- рішучість – здатність швидко приймати рішення в значущій ситуації;
- самовладання – здатність не розгубитися в екстремальній ситуації, не піддаватися емоціям;
- сміливість – здатність людини якісно виконувати дії і здійснювати свої наміри в об'єктивно чи суб'єктивно небезпечних ситуаціях, незважаючи на почуття страху, що виникає (всупереч почуттю страху, яке виникає);
- завзятість – прояв прагнення досягнути бажаного чи необхідного, незважаючи на невдачу;
- цілеспрямованість – прагнення особистості досягнути поставленої перед собою мети [19].

Будь-яку якість, зокрема і вольову, деякі автори пропонують розглядати як фенотипові характеристики наявних можливостей людини, як сплав уродженого і набутого [6]. Як уроджений компонент постає здатність, обумовлена вродженими задатками (зокрема типологічними особливостями властивостей нервової системи). Набутим же в онтогенезі компонентом є досвід людини: її уміння і знання, пов'язані із самостимуляцією; сформований мотив досягнення, сформована вольова установка не пасувати перед труднощами, що стає звичною після декількох успішних їх подолань. Прояв кожної вольової якості залежить як від одного, так і від іншого компонента, тобто це і реалізація

здатності до вольового зусилля, і вміння його проявляти.

Таким чином, різні автори дають неоднозначну характеристику вольовим якостям, немає єдиної думки й що до їх кількості і структури. Все це дозволяє говорити про недостатню вивченість цієї проблеми і підтверджує актуальність вибраного нами напряму дослідницької роботи. На першому етапі власних досліджень ми мали намір визначитися стосовно кількості й змісту вольових якостей, а також методики їх діагностики у дітей середнього шкільного віку в процесі рухової діяльності.

На сьогодні у літературі накопичений значний за обсягом і цікавий за змістом матеріал, що демонструє поняття і класифікацію вольових якостей, а також методики для їхньої діагностики. Однак в поглядах учених зустрічаються істотні розбіжності з приводу сутності, змісту й кількості вольових якостей. Розкриваючи класифікацію вольових якостей, В. Іванніков відзначає, що склалися умови, про які можна сказати: скільки авторів, стільки і класифікацій [25]. У підручниках з психології по-різному визначається й сутність вольових якостей. в одних говориться, що це прояв волі, в других – здатність до проявлення волі, в третіх – уміння переборювати різні труднощі й керувати собою тощо [7].

Найбільш об'єктивнішою підставою для розмежування різних вольових якостей Е. Вільчковський і В. Селиванов вважають динаміку процесів збудження і гальмування. В іншій роботі В. Селиванов поділяє вольові якості на дві групи. До першої він відносить ініціативність, рішучість, сміливість, енергійність, хоробрість; до другої групи – витримку, наполегливість, терпіння [5].

Як було вже зазначено змістово-процесуальний, або когнітивний компонент включає такі критерії: система фахових знань, умінь та навичок щодо оздоровчо-вольової функції педагогічного процесу в початковій ланці освіти; практичну реалізацію педагогічних знань і вмінь організувати оздоровчо-вольовий процес у початкових класах.

Зі вступом до школи починається новий етап в розвитку вольової сфери

особистості дитини. Під впливом вимог, що пред'являються до неї, починається посилений розвиток витримки (стриманості) і терпіння як основи дисциплінованої поведінки, яка до кінця першого року стає звичною для дитини.

Систематичні навчальні заняття потребують від дитини вольових зусиль щодо регуляції своєї пізнавальної активності. Нова провідна діяльність, особлива соціальна ситуація впливає на формування вольових якостей особистості молодшого школяра. Саме в умовах цієї діяльності діти виконують не тільки те, що хочеться, але й те, що потрібно [43].

У дітей молодшого шкільного віку набуває значущості довільність: формується довільний характер пам'яті, уваги, мислення, з'являється здатність діяти організовано у відповідності із завданнями, що стоять перед дитиною, стійкість у вирішенні мисленєвих задач.

Дані педагогічних і психічних досліджень свідчать про те, що початок шкільного навчання зумовлює значну перебудову всього укладу психічного життя дитини, в неї змінюються життєві стереотипи.

У формуванні вольових рис характеру молодших школярів чимало труднощів. Підвищена емоційна збудженість дітей цього віку негативно впливає на волю і особливо на самовладання. Для них характерна нестриманість бажань, мінливість настрою, якими вони ще не можуть керувати.

Дослідження Є. Ігнат'єва, В. Селіванова показали, що у школярів початкових класів помітно росте уміння проявляти вольові зусилля, що наочно виявляється в їх розумовій діяльності. Починають формуватися довільні розумові дії: навмисне запам'ятовування і пригадування навчального матеріалу, довільна увага, направлена і стійке спостереження, завзятість в рішенні розумових завдань [21].

Якщо в першому і другому класах школярі здійснюють вольові дії головним чином з вказівки дорослих, у тому числі і вчителя, то вже в третьому класі вони набувають здатності здійснювати вольові акти відповідно до власних мотивів. При необхідності утриматися від якої-небудь дії діти самі створюють

умови, що виключають привабливі дії, наприклад відвертаються, щоб не подивитися на цікаві картинки, заборонені для розгляду [51], або беруться за іншу справу. «Самостимуляція в цьому віці використовується достатньо широко, але в переважній більшості випадків вона дифузозна, не підкріплена етичними принципами. Школяр може проявити наполегливість в учбовій діяльності, при заняттях фізкультурою, але тільки за наявності інтересу до цього» [23]. С. Хохлов, наприклад, показав, що школярі із слабким рівнем розвитку волі проявляють високу і достатньо стійку активність у вивченні предметів тільки за наявності інтересу до них, а при вивченні нелюбимих предметів висока і стійка активність виявлялася тільки школярами з високим рівнем розвитку волі. У дітей в цьому віці ще не розвинені вольові механізми достатньої системи, здатні подолати вплив тих, що заважають справі сильних емоцій, зовнішніх дій. «Часто школярі молодших класів проявляють вольову активність лише для того, щоб бути хорошими виконавцями волі інших» [15, с. 110].

У молодшому шкільному віці характер дитини починає тільки складатися, тому імпульсна, недостатній розвиток вольових процесів, капризи, упертість спостерігаються ще часто. У цей період росте уміння проявляти вольові зусилля. Вони виявляються і в розумовій діяльності, і в поведінці. Починають формуватися довільні розумові дії, такі як навмисне запам'ятовування, вольова увага, направлене і стійке спостереження, завзятість в рішенні різних завдань.

Істотні зміни відбуваються і в тому, як протікає вольовий процес. Безпосередньому здійсненню бажань часто перешкоджають правила, заборони, обмеження, які виражають суспільні вимоги і яким необхідно підкорятися. Постійне проходження правил, управління своєю поведінкою на основі зразків, що задаються, сприяє розвитку у дітей довільності як особливої якості психічних процесів. Воно виявляється в умінні свідомо ставити цілі дії і навмисно шукати і знаходити засоби їх досягнення.

Необхідність контролю і самоконтролю в учбовій діяльності і поведінці, а

також ряд їх особливостей (наприклад, вимога словесного звіту, оцінка своїх дій і вчинків) створюють сприятливі умови для формування у молодших школярів здібності до планування і виконання дії про себе, у внутрішньому плані.

Ситуація соціального розвитку ставить дітей в умови, при яких вони винні розгорнений обґрунтовувати справедливість своїх висловів, дій і вчинків. На цій основі формується у молодших школярів уміння як би з боку розглядати і оцінювати власні думки і дії. Це уміння лежить в основі рефлексії як важливої якості, що дозволяє розумно і об'єктивно аналізувати свої думки і вчинки з погляду їх відповідності задуму і умовам діяльності.

Довільність, внутрішній план дії і рефлексія – основні новоутворення дитини молодшого шкільного віку [45]. Завдяки ним психіка молодшого школяра досягає рівня розвитку, необхідного для подальшого навчання в середній школі.

У молодшому шкільному віці сфера саморегуляції практично не розвинена. Діти не уміють користуватися своєю свободою, розуміючи її як вседозволеність: звідси капризи, непотрібна упертість дітей. Але вже є завдатки розвитку: діти в цьому віці достатньо адаптовані - психічно здорові (є гармонія з самим собою і навколишнім світом). Дітям вже невластиві крайнощі (зайва активність або пасивність), надмірна невпевненість в собі, неврівноваженість. Головною особливістю цього віку, що накладає відбиток на всі сторони життя дитини, є зміна соціальної позиції: він став школярем, членом класного і шкільного колективу, де потрібне виконання певних норм і правил поведінки, коли потрібно підкорятися певному режиму, виконувати завдання і робити не те, що хочеться, як до школи, а що потрібний. Ця позиція породжує ряд суперечностей розвитку сфери саморегуляції: а) між повною свободою проведення часу і необхідністю дотримувати шкільний режим; б) від вільних, нерегламентованих відносин потрібно звикати до інших, більш офіційним, нормативним відносинам; в) між ігровою і учбовою діяльністю. Вирішення цих протиріч сприяє розвитку саморегуляції дитини. В цілому ж дитина поки не

проявляє здатності управляти своєю поведінкою і діяльністю. У молодших школярів до певної міри розвинена і самостійність. Проте їх самостійність виникає найчастіше від імпульсної унаслідок емоцій, що виникають у них, і бажань, а не в результаті критичного осмислення ситуації і своєї ролі в ній.

Наростаюче прагнення до самостійності і розвиток самосвідомості нерідко штовхає школярів молодших класів на навмисну непокору загальним правилам. Таку поведінку вони вважають проявом своєї дорослості і незалежності. Часто, захищаючи свої рішення, думки і вчинки, школярі проявляють упертість. Навіть знаючи, що вони не мають рації, школярі гаряче обстоюють свою думку. Прояв упертості молодші школярі розцінюють як прояв ними завзятості, наполегливості. Приводом для прояву упертості в учбовій діяльності є конфлікт між учнями і вчителем з приводу «несправедливої виставленої оцінки». Найчастіше це відбувається у тому випадку, коли вчитель не мотивує виставлення тієї або іншої відмітки ними, постійно засуджуючи учня, не помічає його зусиль, не заохочує його. В цьому випадку упертість виникає як протест і прояв в небажанні відповідати урок або підкорятися вимогам вчителя [44].

Не можна не відзначити і прояв вже в третьому класі високого рівня такої вольової якості, як рішучість, яка до певної міри може бути пов'язана зі все ще достатньо високою в цьому віці імпульсною.

Прояв сміливості молодшими школярами багато в чому залежить від того, чи знаходиться дитина в групі однолітків або йому доводиться проявити сміливість одному. Відомо, що діти, знаходячись серед своїх однолітків легше долають боязливу незалежно від їх типологічних особливостей.

У молодших школярів зростає витримка, уміння стримувати свої відчуття. Витримка виявляється спочатку в підпорядкуванні вимогам дорослих. З'являється і закріплюється вона саме в молодшому шкільному віці, коли правила поведінки в школі починають регламентувати поведінку дітей.

Розвиток волі виражається наступними ознаками:

- індивід долає всі зростаючі зовнішні і внутрішні труднощі (формується

сила волі);

- індивід досягає все велику тривалість вольового зусилля (наростає витривалість волі);

- наростає здатність довільного гальмування своїх спонук (прояв самовладання, витримки);

- індивід набуває здатності ставити далекі цілі і направляти свої зусилля на їх досягнення;

- змінюється і розширюється об'єм цілей (цілеспрямованість);

- цілі і шляхи їх досягнення ставить і визначає сам індивід [57].

Одним з найпоширеніших методів виховання волі є метод переконання і метод стимуляції вольових зусиль. Ці методи використовують як при індивідуальній дії на учня, так і при дії на колектив учнів.

Система виховних дій направлена на те, щоб створити у людини стійкі переконання і звички, які забезпечували б потрібну поведінку людини і такій обстановці, де вихователь відсутній і де людині треба діяти самостійно, керуючись результатами попереднього виховання.

Негативно позначається на формуванні вольових рис характеру молодших школярів і недостатня віра їх у свої сили, прагнення наслідувати інших, особливо «сміливих» і «відважних» одноліток і старших [21].

Нестійка ще й воля в молодших школярів; схильність піддаватись різним стороннім впливам в окремих випадках може негативно позначитись на їх поведінці, навіть паралізувати бажання вчитися.

Розвиток вольової регуляції поведінки учнів здійснюється в декількох напрямках. По-перше це перетворення мимовільних психічних процесів в довільні, по-друге – отримання особистістю контролю над своєю поведінкою, по-третє вироблення вольових якостей особистості.

Формування особистості учнів початкових класів тісно пов'язане з вихованням у них вольових рис характеру, здатності докладати зусилля у виконанні навчальних завдань, доводити до кінця розпочату роботу, вміння володіти почуттями і керувати своїми прагненнями, бути стриманими,

наполегливими, здатними долати труднощі, виявляти ініціативність і самостійність [18].

Виховуючи волю в учнів початкових класів, треба боротися з проявами примхливості і впертості, негативізмом, допомагати таким дітям усвідомлювати доцільність своїх бажань, виховувати в них свідоме ставлення до своїх обов'язків, уміння критично оцінювати свої вчинки.

Для успішного формування волі в дітей дуже важливо, щоб вони наполегливо дотримувалися режиму дня. Коли з якихось причин дитина порушує звичайний режим дня і дістає «свободу» дій, це неодмінно призводить до того, що в неї погіршується загальне самопочуття, появляється нестриманість, роздратованість, спадає інтерес до навчання і, отже, гальмується процес її розумового і духовного розвитку.

Правильно організоване навчання містить у собі стимули для розвитку вольової активності учнів. Навчальне завдання – це психологічна вольова дія, яка вимагає від учня чіткої постановки мети, пошуку найкращих способів його розв'язання (планування) і виконання. Основним засобом виховання вольових якостей в учнів на заняттях фізичною культурою є вправи. Їх можна розглядати як своєрідні перешкоди, що створюють об'єктивні й суб'єктивні труднощі. Фізичні вправи, що перестають бути важкими, втрачають значення для виховання вольових якостей, тому в навчально-виховному процесі слід планувати систематичне і своєчасне підвищення труднощів шляхом підбору вправ відповідно до рівня підготовленості учнів.

Отже, розвиток волі молодшого школяра – складний процес, що бере свій початок в дошкільному віці, обумовлюється різноманітними чинниками та вимагає врахування вікових, індивідуально-типологічних і статевих особливостей молодших школярів. Вольова сфера молодшого школяра формується в навчальній, ігровій, трудовій діяльності, ґрунтується на певних умовах стимуляції розвитку вольових дій, вольової регуляції, вольових якостей.

1.3. Розробка моделі підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи

Наука, як відомо, це сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення і теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність. Найбільш поширеним із застосовуваних шляхів пізнання є моделювання. Йому притаманне найбільш глибоке проникнення в теоретичне мислення і практичну діяльність дослідника. Методологічна функція моделювання полягає в тому, що цей метод є універсальним засобом прирощення знання, які дозволяють різко скорочувати затрати праці й час на проведення дослідження. Сьогодні моделювання використовується в усіх без винятку науках і на усіх етапах наукового дослідження. Евристична сила цього методу визначається тим, що за його складного до просто, небаченого і невідчутного до видимого і відчутного, незнайомого до знайомого тощо.

В. Сухомлинський трактує моделювання «як процес створення ієрархії моделей, в яких певно реально існуюча система моделюється в різних аспектах і різними засобами» [49, с. 120].

Практична цінність моделі в будь-якому педагогічному дослідженні в основному визначається її адекватністю вимірюваним сторонам об'єкту, а також тим, наскільки правильно враховані на етапах побудови моделі основні принципи моделювання (наочність, визначеність, об'єктивність), які у багатьох випадках визначають як можливість і тип моделі, так і її функції у педагогічному дослідженні.

Під моделлю, стверджує В. Штофф, вважається уявно наведена або матеріально реалізована система, яка, відображаючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замінити його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про об'єкт [31].

Процес моделювання – це відтворення характеристик одного об'єкта на іншому, спеціально створеному для їх вивчення. За своїми завданнями розробка такої моделі має прикладний характер, тобто моделювання обумовлено раніше

визначеною метою та орієнтоване на практичне застосування результатів. Однак такий характер моделі не виключає і теоретичних досліджень.

З огляду на це положення Ю. Бабанський зазначає, що моделювання допомагає систематизувати знання про явища або процеси, що вивчаються, підказує шляхи їх цілісного відображення, намічає більш повні зв'язки між компонентами, відкриває можливості для створення цілісних класифікацій. Створення спрощених моделей – дієвий засіб перевірки дійсності та повнота теоретичних уявлень про різні галузі знання [42].

Модель має декілька застосувань:

- по-перше, вона чітко визначає компоненти, які складають систему;
- по-друге, достатньо схематично та точно подає зв'язки всередині модельованого об'єкта можна порівняти із зв'язками всередині моделі;
- по-третє, модель генерує, породжує питання;
- по-четверте, вона стає інструментом для порівняльного вивчення різних галузей явища, процесу.

При цьому моделі можуть бути матеріальними та ідеальними, речовими і знаковими, мати форму просторового аналогу, образу, математичного або особливим чином побудованого словесного опису. Подальше дослідження моделі дає нову інформацію про об'єкт і процеси, дозволяє вивчати закономірності, недоступні для пізнання іншими способами. Моделювання як одна із основних категорій теорії пізнання використовує спеціально побудовані моделі, які вивчаються для визначення або уточнення характеристик і раціоналізації способів заново конструйованих об'єктів.

Таким чином, моделювання стає специфічним методом дослідження організованих об'єктів. Нова інформація виникає на всіх етапах конструювання моделі:

- у ході дослідження об'єкта;
- як результат подальшого розумового модельного експерименту;
- у формі самої моделі, яка дає елементи новизни вже у зв'язку з організацією існуючого знання [36, с. 4].

Модель, на думку Г. Балла, може бути як вторинна відносно модельованої системи, такі первинна. Моделями, що є первинними відносно модельованих систем, виступають проекти, приписи, прогнози тощо [36]. Цей аспект особливо важливий, бо сьогодні у педагогічних дослідженнях все яскравіше виявляються тенденція переходу на шлях попереднього проектування навчально-виховного процесу з подальшим відтворенням проекту. У цьому розумінні треба говорити про моделі майбутніх результатів.

Можна виділити такі етапи моделювання:

- попередній аналіз процесу;
- створення і подальше вивчення моделі;
- перенесення отриманої інформації на досліджуваний процес;
- аналіз достовірності, ефективності моделі;
- корекція моделі.

До моделювання звертаються тоді, коли неможливо одразу приступити до пізнання сутності зацікавленого об'єкта і немає умов для безпосереднього оволодіння ним. Педагогічний зміст моделі виявляється в тому, що вона дозволяє виділити актуальні та перспективні завдання навчально-виховного процесу, виявити, вивчити та науково обґрунтувати умови можливого зближення між вірогідними, очікуваними та бажаними змінами об'єкта, що вивчається [14, с. 52].

Відзначимо, що ідеалізовані моделі об'єктів, явищ, процесів застосовуються майже в абсолютній більшості досліджень, що використовують системний підхід, оскільки відомо, що будь-яка система моделюється. За метою моделі поділяються на структурно-системні, структурно-функціональні, програмно-цільові тощо. При розробці моделей особлива увага звертається це на визначення підструктур відносно цілісної системи, а на пошук оптимальних зв'язків між ними. Певним різновидом застосування моделювання є розробка концепцій, статусів, положень про функціонування навчально-тематичних планів. В окремих випадках розробляються моделі професійних якостей фахівця, його професіограми, а також комплексні моделі підготовки робітників

за тим чи іншим фахом.

Моделювання як один з методів наукового дослідження широко застосовується і в педагогіці. Метод моделювання є інтегральним, він дозволяє об'єднати емпіричне та теоретичне в педагогічному дослідженні, тобто поєднує у процесі вивчення педагогічного об'єкта експеримент з побудовою логічних конструкцій та наукових абстракцій [40].

І, нарешті, відзначимо, що моделювання є вихідним методом наукового пізнання та його центральним методологічним засобом, суть якого полягає в заміщенні об'єкта спеціальною моделлю, що відтворює головні особливості оригіналу, та проведення за її допомогою необхідних досліджень.

Найважливіші цінності освіти – не тільки дитина, а й педагог, здатний до розвитку задатків, таланту дитини, до її соціального захисту, збереження індивідуальності. Тому особистісно-орієнтована підготовка в шкільній і педагогічній освіті взаємопов'язані.

Рішення питання про сутність, зміст, структуру і критерії готовності майбутнього вчителя фізичної культури до реалізації оздоровчо-вольової функції фізичного виховання молодших школярів потребує визначених компонентів дії змісту. А. Артюшенко визначає готовність майбутнього вчителя фізичної культури до реалізації оздоровчо-вольової функції фізичного виховання «як складне інтегроване поняття, що передбачає єдність теоретичної, практичної і психологічної підготовки студента до здійснення оздоровчого – гуманного педагогічного процесу у початковій освіті» [3, с. 42].

Перейдемо до розробки моделі підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи (рис. 1.1.).

Ми виокремлюємо наступні компоненти готовності:

- 1) мотиваційний – сукупність мотивів, адекватне до мети та завдань організації діяльності з формування вольових якостей молодших учнів;
- 2) когнітивний – сукупність знань необхідних для організації роботи сформовано вольових якостей молодшого школяра;
- 3) операційний – сукупність умінь і навичок оздоровчо-вольової

діяльності;

4) особистісний – наявність професійних та ціннісних якостей;

5) комунікативний – здатність до взаємодії з учнями.

Рисунок 1.1. Модель підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи

Вважаємо, що когнітивний компонент (або змістовно-процесуальний) потребує ґрунтовного аналізу. Відомо, що на початковому етапі (I-IV кл.) серед освітніх завдань великого значення набуває збагачення рухового досвіду дітей та вдосконалення їхніх психомоторних здібностей, що полегшує опанування складних вправ у майбутньому. Система умовних зв'язків, сформовано в цьому віці, відрізняється міцністю, і це є підставою для формування у дітей потягу до самостійних занять. Треба привчати дітей і дотримуватися правил особистої гігієни. Серед оздоровчих завдань на перший план висуваються: формування постаті, сприяння розвитку організму, виховання спритності та швидкості [2].

На нашу думку, підготовка майбутніх вчителів фізичної культури до організації роботи з формування вольових якостей молодших школярів повинна здійснюватися шляхом упровадження організаційно-методичних умов, які являють собою обставини та фактори, від яких залежить підготовка студентів до певного виду діяльності.

Організаційно-методичними умовами підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації роботи з формування вольових якостей учнів молодшого шкільного віку є:

- спрямування методів і форм організації пізнавально-практичної діяльності на усвідомлення специфіки та засвоєння ними способів реалізації оздоровчо-вольової функції фізичного виховання молодших школярів;
- поетапне формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації роботи з формування вольових якостей молодшого школяра;
- оновлення змісту професійних знань, щодо сутності організації роботи з формування вольових якостей молодшого школяра;
- використання отриманих знань, набутих умінь і навичок у роботі із учнями на уроках фізичної культури у початкових класах.

Таким чином, організаційно-методична підготовка студентів до організації роботи з формування вольових якостей молодшого учня об'єднує три етапи:

На першому етапі формується готовність студентів до організації роботи

з формування вольових якостей молодшого учня (включає мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний та комунікативний компоненти) за допомогою психолого-педагогічних дисциплін.

На другому етапі триває удосконалення умінь і навичок організації роботи при розробці проектів та впровадження їх у процес фізичного виховання учнів початкової школи.

На третьому студенти аналізують власні проекти та беруть участь у педагогічних конференціях з захисту практики у початковій школі та дитячих оздоровчих таборах.

Б. Шиян зазначає, що «початкова школа – відповідальний етап у формуванні людської особистості. Діти молодшого шкільного віку переважно відверті, відкриті великий вплив на них справляє авторитет вчителя. Фізичні вправи можуть бути ефективним засобом формування навичок правильної поведінки, взаємин, патріотичних почуттів, якщо у процесі їх виконання залучати до активної діяльності дітей як помічників, готувати їх як суб'єктів процесу фізичного виховання, виховувати в них почуття відповідальності за власний фізичний стан» [55].

В роботі з учнями молодших класів застосовують різноманітні засоби, але головним із них є вправи основної гімнастики, акробатичні вправи, ходьба і біг у різних варіантах з подоланням перешкод, човниковий біг, вправи з м'ячами, танцювальні рухи, рухливі ігри, плавання, пересування на лижах.

Треба заохочувати учнів до застосування в позаурочний час нетрадиційних для уроків засобів, а самі: «класики» і скакалки, ігри з м'ячами, катання на велосипедах і самокатах тощо.

Торкаючись особливостей методики, варто звернути увагу на необхідність: урізноманітнювати виконання вправ під час їхнього багаторазового повторювання; надавати перевагу цілісному методу розучування; використовувати підвідні вправи, допомогу та провідку; не допускати великих перерв під час навчання; багаторазово використовувати різноманітні способи показу; практикувати короткі паузи між показом і

безпосереднім виконанням вправи дітьми; пропонувати показ вправи учнем та інші способи демонстрації; не забувати про предметні орієнтири, а також про образне мовлення; подавати різноманітні сигнали під час засвоєння темпу і ритму вправ; рекомендувати прийоми поєднання вправ з речитативами, перед усім під час колективних дій; широко використовувати оцінку діяльності учнів і тестування; короткі навантаження чергувати з достатніми для відпочинку паузами; змінювати характер праці (біг, стрибки, ігрова діяльність, гімнастика); на початкових базах навчання фізичних вправ слід більше часу відводити на повільне їх виконання та виконання в полегшених умовах; використовувати велику кількість різноманітних рухових дій та їх часте чергування; практикувати короткі інтервали між попередньою і виконавчою командами під час навчання стройових дій; надавати перевагу фронтальному методу організації занять [54].

На цьому етапі слід уникати: великих навантажень на хребет, сильних поштовхів и струсів тіла, перенапруження суглобо-зв'язкового апарату та м'язів; вправ із надмірним обтяженням.

Таким чином, організаційно-методична підготовка студентів до організації роботи з формування вольових якостей молодшого школяра об'єднує три етапи: на першому формується готовність студентів до організації роботи з формування вольових якостей молодшого учня (включає мотиваційний, когнітивний, операційний, особистісний та комунікативний компоненти) за допомогою психолого-педагогічних дисциплін; на другому етапі триває удосконалення умінь і навичок організації роботи при розробці проектів та впровадження їх у процес фізичного виховання учнів початкової школи; на третьому, студенти аналізують практичну доцільність цих проектів та беруть участь у педагогічних конференціях із захисту практики у початковій школі та дитячих оздоровчих таборах.

РОЗДІЛ 2

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Характеристика стану готовності майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи

На сучасному етапі реформування шкільної освіти в контексті реалізації її оздоровчої функції передбачаються істотні зміни в методиці проведення уроків фізичної культури у початковій школі. Перш за все, згідно Державного стандарту початкової освіти, у початковій школі передбачено застосування фізкультурної освітньої галузі мета якої полягає у формуванні соціальної та інших ключових компетентностей, стійкої мотивації здобувачів освіти до занять фізичною культурою і спортом для забезпечення гармонійного фізичного розвитку, підвищення функціональних можливостей організму, вдосконалення життєво необхідних рухових умінь та навичок [16]. Отже, у початковій школі обов'язковим є предмет «Фізична культура».

У контексті завдань цього предмета перегляду та переосмисленню підлягають форми та методи фізичного виховання у початковій школі, які мають бути зорієнтовані на диференційоване використання засобів фізичної культури на заняттях зі школярами різної статі та віку з урахуванням стану їхнього здоров'я, ступеня вольового розвитку, тобто мова може іти про шляхи ефективності фізкультурно-оздоровчої діяльності та її стимулювання.

Аналіз науково-методичної літератури свідчить, що підчас фізкультурної діяльності по-різному відбувається сприймання, осмислення інформації про розвиток фізичних здібностей, гігієну і санітарію та їх творче використання. Крім того, в процесі занять фізичною культурою учень намагається відкрити самого себе, удосконалити свої органи чуття, емоційно-вольову сферу, фізичну

підготовленість, у нього формується інтерес до фізичної культури і спорту, вміння ними займатися, а головне, формуються важливі складові духовного розвитку: совість, відповідальність, милосердя, організованість, почуття цінності людського життя та ін. [40].

На превеликий жаль, узагальнений аналіз масової шкільної практики організації фізкультурної діяльності молодших школярів показує, що досить часто на уроках фізичної культури можна зіткнутися з жорстокістю і байдужістю школярів, відсутністю у них терпіння, рішучості, сміливості, наполегливості, витривалості. Не можна оминати і такий тривожний факт, що близько 60% дітей, які вступають до школи, вже мають психосоматичні порушення. Шкільні психологи звертають увагу на зростання кількості дітей із психоневрологічними хворобами, тому і значна кількість молодших школярів потребують педагогічної корекції емоційно-вольової сфери [33].

Турбота про здоров'я підростаючого покоління – невід'ємна частина фізичної культури, яка повинна входити у повсякденне життя не лише здорових, а й послаблених фізично дітей. Щоб школярі з послабленим станом здоров'я знали особливості свого організму, оволоділи мінімумом знань та навичок у галузі фізичної культури, потрібно звертати увагу на медико-біологічні аспекти. Навчальна програма з фізичної культури не дає змоги реалізувати ініціативу вчителів відповідно до умов сучасної школи. Особливої уваги з боку батьків, класоводів, вчителів фізичної культури вимагає формування в дітей потреби фізично вдосконалюватися з урахуванням психофізіологічного стану кожного учня. Великого значення сьогодні слід надавати проблемі рухової активності дітей з послабленим станом здоров'я.

Аналіз сучасних теоретичних та професійних вимог до оздоровчого простору фізичного виховання молодших учнів, до роботи фізичної культури з формування вольових якостей учнів початкових класів, вивчення досвіду кращих вчителів фізичної культури з досліджуваної проблеми показали, що у структурі їхньої професійної готовності не відтворена специфіка організації діяльності з формування вольових якостей молодших школярів. Це, у свою

чергу, вимагає перегляду змісту підготовки майбутніх вчителів фізичної культури, внесення певних змін до неї. Результативність зазначеної підготовки визначається рівнем готовності студентів до проведення роботи з формування вольових якостей молодших учнів на уроках фізичної культури.

Проблема готовності до професійної діяльності набула широкого висвітлення в працях провідних учених: Л. Арчажнікової, М. Вієвської, М. Дяченко, Л. Кандибовича, Л. Кондрашової, О. Мороза, В. Слостьоніна та інших. Зустрічаються різні трактування дефініції «готовність» до професійної діяльності, що обумовлюється розбіжністю наукових підходів вітчизняних авторів [4;11; 22; 28; 55].

Аналіз визначення поняття «готовність» дозволив уточнити сутність готовності майбутніх вчителів фізичної культури, яка характеризується сукупністю певних якостей особистості студентів та забезпечує можливість проведення роботи з формування вольових якостей учнів початкової школи. Зазначений інтерес представляють собою висновки М. Вієвської, Л. Кондрашової, О. Мороза, які вважають, що сутність готовності студентів до професійної діяльності – це, перш за все, його «підготовленість» до виконання професійних функцій [37].

Взагалі, як було зазначено, готовність студентів до професійної діяльності, і, зокрема, до проведення роботи з формування вольових якостей молодших учнів, розглядається вченими як інтегративне утворення, що має певну структуру (Таблиця 2.1).

Вирішення широкого спектру завдань фізично-оздоровчої функції педагогічного процесу в початковій школі вимагає відповідної підготовки майбутніх учителів фізичної культури у закладі вищої освіти. Ми визначаємо готовність майбутнього учителя фізичної культури до впровадження фізично-оздоровчої функції педагогічного процесу як складне інтегроване поняття, що передбачає єдність теоретичної, практичної і фізично-вольової підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до процесів фізично-оздоровчого простору початкової ланки освіти. Готовність майбутнього учителя фізичної

культури до формування вольових якостей молодших учнів розглядається нами як єдність компонентів: мотиваційного, когнітивного, особистісно-вольового та операційного.

Таблиця 2.1

Компоненти готовності студентів до професійної діяльності

№ з/п	Компоненти готовності
1.	Психологічний стан, ініціативність; винахідливість; емоційна сталість; професійно-педагогічне мислення
2.	Ідейно-моральні погляди; професійно-педагогічні переконання; професійна спрямованість психічних процесів; педагогічний оптимізм; потреба у професійній самоосвіті
3.	Методичні знання; професійні вміння; позитивне ставлення до роботи
4.	Суспільно-політичні; психолого-педагогічні; спеціальні знання та вміння
5.	Психологічна готовність; теоретична підготовленість до педагогічної діяльності; практична готовність до професії вчителя; ідейно-політичні підготовка, світогляд і загальна культура вчителя; професійна спрямованість особистості вчителя
6.	Професійно-педагогічна спрямованість особистості; теоретична озброєність; професійні знання, навички
7.	Мотиваційний; емоційно-вольовий; пізнавально-орієнтаційний; морально-орієнтаційний; оціночний; психофізіологічний
8.	Світоглядний; когнітивний; мотиваційний; емоційно-вольовий; операційно-поведінковий
9.	Ідейно-моральні переконання; професійні знання, вміння; особистісні риси вчителя; педагогічні здібності

У ході експерименту, мета якого була визначена як ступінь інтересу майбутнього вчителя фізичної культури до теоретичного та практичного

аспекту проблеми «Воля та вольові процеси», «Особливості вольової сфери учня початкової школи», до особливостей процесу формування вольових якостей як студента, так і молодших школярів, наявність практичних умінь та навичок організувати її, студентам IV курсу факультету фізичного виховання, здоров'я та туризму Запорізького національного університету (у кількості 18 осіб) було запропоновано відповісти на питання анкети: «Дайте оцінку наскільки ви вольова людина», «Дайте оцінку власної сили волі», «Дайте оцінку власної впевненості у собі» (Додаток А).

Крім того, в процесі бесіди респондентам було запропоновано висловити думку щодо особливостей вольових якостей вчителя (витривалості, рішучості, наполегливості тощо) та зробити висновки про те, які вольові якості вчителя сприяють успіху його роботи з фізично-оздоровчого виховання молодших учнів.

А головне, студенти повинні були відповісти на питання «Чи готові Ви до проведення роботи з формування вольових якостей молодшого учня?» та «Що, на вашу думку, заважає Вам підготуватися до організації роботи з фізично-оздоровчого виховання, зокрема до розвитку вольової сфери учня початкової школи (відсутність інтересу, малий обсяг теоретичних знань щодо психології волі, відсутність практичних умінь та навичок роботи з молодшими учнями, небажання взагалі працювати у початковій школі)».

Аналіз результатів експерименту засвідчив, що у 11 опитуваних взагалі відсутній інтерес до цієї проблеми, а 7 студентів виявили низький рівень сформованості позитивного ставлення до організації на уроках фізичної культури роботи з формування вольових якостей молодшого учня.

Анкетування та бесіда, щодо стану готовності майбутнього вчителя фізичної культури до роботи з формування вольових якостей молодших учнів дали змогу обґрунтувати критерії оцінювання ефективності цієї підготовки. За основу її критеріями обрано: мотиваційно-когнітивні, організаційно-діяльнісний, результативно-оцінний. За розробленими й обґрунтованими критеріями й показниками оцінки ефективності підготовки майбутнього

вчителя фізичної культури до проведення роботи з молодшими учнями з формування вольових якостей було визначено три рівні: високий, середній та низький.

Високий рівень характеризується чіткою мотивацією на оволодіння майбутньою професією; високим рівнем знань, необхідних для організації роботи з формування вольових якостей молодшого учня; позитивною динамікою засвоєння конкретних умінь та навичок визначеної системи роботи на уроках фізичної культури; наявністю необхідних особистісних вольових якостей..

Середній рівень професійно-особистісного утворення готовності майбутніх учителів фізичної культури до формування вольових якостей молодших учнів забезпечує загально навчальною орієнтацією, позитивно-пасивним ставленням до здійснення навчального процесу, недостатньо виявленим бажанням формувати вольові якості молодшого школяра на уроках фізичної культури.

Низький рівень сформованості професійної готовності майбутнього вчителя фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої діяльності у початковій школі визначався у студентів, яким байдуже ставлення до здійснення даного процесу, пасивність у оволодінні професією, відсутність бажання взагалі працювати у початковій школі.

За результатами експерименту високий рівень сформованості готовності до формування вольових якостей у молодших школярів був характерний лише для 3 майбутніх учителів фізичної культури (16,7%). Майже у половини майбутніх учителів фізичної культури (44,4%) було виявлено низький рівень готовності до здійснення фізкультурно-оздоровчого процесу. Основну причину такого стану готовності респонденти вбачають у недостатній підготовці майбутніх фахівців до означеного виду професійної діяльності під час навчання у закладі вищої освіти.

Отже, експеримент засвідчив відсутність у респондентів вмій та навичок, які вони могли б застосувати при організації роботи з формування

вольових якостей. Результати експерименту довели, що існуюча професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів до організації роботи з формування вольових якостей молодших учнів не відповідає сучасним вимогам.

Сказане дозволяє зробити висновок, що для успішної організації вищезазначеної роботи на уроках фізичної культури у початковій школі необхідна реалізація когнітивного, особистісно-вольового та операційного компонентів зазначеної готовності студентів, яка включає: оволодіння майбутніми вчителями фізичної культури теоретичними знаннями, що розкривають сутність і специфіку формування вольових якостей молодших школярів у процесі названої діяльності, удосконалення практичних умінь та навичок з впровадження дидактичної системи фізичних вправ на уроках фізичної культури з метою формування вольової сфери молодшого учня та її оздоровчої спрямованості. Успіх вчителя фізичної культури у цій діяльності залежить від того, чи може він залучити молодших школярів до спільної взаємодії – суб'єкт-суб'єктного спілкування, допомогти кожному визначити свою роль у цьому процесі, згідно своїм вольовим якостям. Ці зусилля вчителя будуть реалізовані тоді, коли кожний учень початкової школи буде потребувати в активній руховій позиції, згідно ступені сформованості власних вольових якостей.

Організація вчителем рухової діяльності учнів у процесі фізичного виховання передбачає високий рівень вольових рис майбутнього спеціаліста. У ході дослідження студенти факультету початкового навчання виділили такі вольові якості, які необхідні майбутньому вчителю фізичної культури для ефективної організації форм та прийомів фізичного виховання у початкових класах: наполегливість, рішучість, цілеспрямованість, терпіння, витримка, ініціативність, відповідальність, самокритичність. Це, у свою чергу, підкреслює те, що майбутні освітяни розуміють необхідність формування й удосконалення особистісно-вольового компонента готовності до формування вольових якостей учнів початкових класів.

Реалізація комунікативного компонента готовності студентів значною

мірою передбачає конкретні практичні дії щодо здійснення рухової активності молодших школярів у процесі організації роботи з формування їх вольових якостей. Серед них – уміння вчителя фізичної культури створювати та вирішувати комунікативні та оздоровчі завдання; мотивувати необхідність вибору форми організації спілкування; роз'яснювати правила виконання вправ, вимоги до вправ й до спілкування; організовувати обговорення, обмін думками, аналіз результатів рухової діяльності; корегувати між особистісні стосунки молодших школярів у нестандартних спортивних ситуаціях. Як показали результати нашого попереднього дослідження, таким практичним вмінням студенти повинні оволодівати обов'язково ще в аудиторіях педвузу, бо включення молодшого учня в позицію активного учасника процесу фізичного виховання, позицію співбесідника можливе лише в ході наполегливого виконання рухливих вправ, тренінгів, безпосередньої участі в організації роботи з формування якостей молодшого учня.

Таким чином, можна говорити про те, що причини низького рівня готовності студентів до педагогічної взаємодії з учнями на уроках фізичної культури пояснюється недостатністю знань, що розкривають особливості, зміст, форми і способи формування вольових якостей молодших учнів; не сформованістю професійно-педагогічних умінь, без яких неможливо забезпечити успіх розвитку вольової сфери учнів початкових класів; нерозвиненістю у майбутніх педагогів професійно значущих якостей, які дозволяють підтримувати у процесі фізичного виховання початкової школи оздоровчо-психологічний клімат, дотримуватися педагогічного такту, створити стосунки довірливості, запалювати учнів своїми вольовими діями, спонукаючи їх до співпраці з формування важливих вольових якостей.

Результати експерименту зумовили необхідність розробки програми, з підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до фізично-оздоровчої взаємодії з учнями початкової школи. Вихідним при розробці змісту програми формування вольових якостей учнів початкових класів може бути представлено у двох «підсистемах»:

- як складова частина загальної вітчизняної системи педагогічної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до відтворення оздоровчовольової функції фізичного виховання у початковій школі;

- як спеціальна вироблена і впроваджена підсистема у межах реального навчально-виховного процесу вищій педагогічній школі.

Працюючи над створенням програми підготовки майбутніх учителів фізичної культури до формування вольових якостей молодшого школяра, ми виходили з розуміння педагогічної технології формування означеної готовності як сукупності динамічно пов'язаних компонентів: (мотиваційний, когнітивний, особистісно-вольовий, операційний, комунікативний), взаємодія яких у загальному навчально-виховному процесі ЗВО забезпечує постійний цілеспрямований та послідовний вплив на студентів за допомогою різноманітних взаємопов'язаних, взаємодоповнюючих форм та методів роботи з поставленої проблеми. Метою утворення такої програми є формування в майбутніх учителів фізичної культури відповідних знань, умінь та навичок, необхідних особистих якостей, що сприятимуть розвитку важливої складової професійної готовності майбутнього вчителя фізичної культури – вмінню здійснювати роботу з формування оздоровчовольової сфери учнів початкової школи.

Зазначено, що експериментальне моделювання передбачає сукупність суттєво важливих складових навчально-виховного процесу вищої школи, що мають місце у сучасній педагогічній науці, а саме:

- мету реалізації експериментального дослідження;
- його зміст та необхідні психолого-педагогічні умови формування професійної готовності студентів до організації роботи на уроках фізичної культури з цілеспрямованого розвитку оздоровчовольової сфери молодшого школяра;

- організацію діяльності, що передбачає як керівну функцію з боку професорсько-викладацького складу ЗВО, так і активну пізнавальну роботу самих студентів; методичне забезпечення (відповідні посібники, наукові

рекомендації, розробки творчих вправ, фізкультурно-оздоровчі технології);

- методи, засоби і форми реалізації означеного аспекту дослідно-експериментальної роботи з урахуванням вольових особливостей студентів, можливостей організації спортивно-оздоровчих виховних заходів у ЗВО; специфіки проведення занять з фізичної культури, які включають всі компоненти педагогічної діяльності, необхідні для успішного засвоєння студентами знань, формування рухових навичок, удосконалення фізичних можливостей та виховання почуття відповідальності майбутнього вчителя за свій фізичний стан, їх вольових якостей та мотивації до самовдосконалення.

2.2. Програма формування вольового комплексу особистості молодшого школяра

Фізичне виховання як невід'ємна складова освіти забезпечує можливість набуття кожною людиною необхідних науково обґрунтованих знань про здоров'я і засоби його зміцнення, про шляхи і методи протидії хворобам, про методики досягнення високої працездатності та тривалої творчої активності. В системі освіти держава забезпечує розвиток масового спорту як важливої складової виховання молоді.

Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити:

- комплексний підхід до гармонійного формування всіх складових здоров'я;

- удосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя і професійної діяльності на принципах, що забезпечують оздоровчу спрямованість та індивідуальність підходів;

- використання різноманітних форм рухової активності та інших засобів фізичного удосконалення.

Успішно розв'язати завдання фізичного виховання молодших школярів можливо, якщо перетворити його на органічну частину гуманістичного

навчально-виховного процесу, використовувати засоби фізкультурно-оздоровчої роботи, які би заклали основи для забезпечення і розвитку фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я учнів, особливо початкової школи. Тому важливо, щоб майбутні вчителі фізичної культури усвідомлювали, що зміст фізичного виховання учнів: складається зі взаємопов'язаних компонентів

У зв'язку з цим, існує гостра потреба в пошуках засобів інтенсифікації системи підготовки майбутніх вчителів фізичної культури, підвищення ефективності у формуванні готовності майбутніх вчителів фізичної культури до роботи в умовах оздоровчо-вольової спрямованості фізичного виховання учнів початкової школи.

Аналіз літератури з питань: виховання волі, формування вольових якостей молодших учнів, досліджень з проблеми підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до такої роботи у початкових класах щодо досліджуваної проблеми засвідчив про недостатній теоретичний та особливо методичний аспекти фізкультурно-оздоровчої роботи з майбутніми фахівцями у вищому педагогічному закладі з метою їх підготовки до виконання завдань у розвитку основних видів рухових дій, формування рухово-вольових умінь і навичок учнів початкової школи .

Певною мірою ці питання були поставлені у статтях М. Зубалія, А. Борисенка, В. Столітенка та інших. Аналіз вищезгаданих статей засвідчив, що методичний аспект підготовки вчителів фізичної культури використовуючи метод проектування як суть у навчальному процесі (лекції, семінари, практичні заняття), так і під час педагогічної практики у школі та у дитячих таборах відпочинку [47].

Цей метод є далеко не універсальним способом розв'язання складних дидактичних проблем, він повинен ще вписатися у загальну систему особистісно орієнтованого навчання як у школі, так і у вищому педагогічному закладі. А як педагогічна технологія він передбачає сукупність дослідницьких, проблемних, пошукових методів. На сьогоднішній день педагогічна наука

намагається підійти до цього питання відповідально. Метод проектів використовується не замість систематичного предметного навчання, а як компонент системи освіти. Робота за цим методом – відносно високий рівень складності педагогічної діяльності, який передбачає серйозну кваліфікацію вчителя, зокрема вчителя фізичної культури. Тому аналіз літератури з означеної проблеми дозволив нам скласти систему таких проектів. Розглянемо їх докладніше.

Навчальний проект як комплексний і багатоцільовий метод, де домінує діяльність учнів:

- практико-орієнтований – спрямований на соціальні інтереси самих учасників проекту чи замовника;
- дослідницький – за структурою нагадує наукове дослідження;
- інформаційний – спрямований на збір інформації з метою аналізу й узагальнення;
- творчий – передбачає максимально вільний і нетрадиційний підхід до оформлення результатів;
- рольовий – проектант беруть на себе роль літературних або історичних героїв, вигаданих персонажів тощо.

У роботі за основу було обрано практико-орієнтований фізкультурно-оздоровчий проект: «Методика формування вольового комплексу особистості молодшого учня» концептуальна основа цього проекту взята із дослідження С. Поліщук [39].

У процесі розробки й складання програми формування вольового комплексу особистості молодшого учня враховувалися результати досліджень у галузі теорії та методики фізичного виховання (М. Булатова, Л. Волков, О. Демінський, Л. Матвєєв, В. Столяров, Л. Сущенко, Б. Шиян).

Законодавчу базу програми становлять Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про фізичну культуру і спорт», «Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті». Державна програма розвитку фізичної культури і спорту в Україні, Цільова

комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації». Щодо реалізації положень та завдань державної програми розвитку освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура», «Концепція розвитку щоденного спорту в закладах освіти», «Концепція національного виховання», Програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів «Основи здоров'я і фізична культура», а також нормативні документи Міністерства освіти і науки України з питань фізичного виховання.

Зміст програми формування вольового комплексу особистості молодшого школяра.

I. Класифікаційне дерево вольового комплексу особистості молодшого школяра (дослідження С. Поліщук).

Виявлено, що вольові якості (цілеспрямованість, наполегливість, завзятість, рішучість, сміливість, витримка, самовладання, ініціативність, самостійність), знаходячись у взаємозв'язку, водночас відзначаються унікальністю розвитку у молодшому шкільному віці.

Майбутній вчитель фізичної культури повинен знати:

Розвиток волі хлопчиків молодшого шкільного віку розгортається за трьома сюжетними лініями, напрямок яких визначається якостями-орієнтирами:

а) самостійність (1 клас) – наполегливість (2 клас) – організованість (3-4 клас);

б) стриманість (1 клас) – рішучість (2 клас) – рішучість (3-4 клас);

в) витримка (1 клас) – активність (2 клас) – сміливість (3-4 клас);

Відповідному в кожному з класів провідні тріади (ядра) матимуть такий вигляд:

1 клас – «самостійність – стриманість - витримка»;

2 клас – «наполегливість – рішучість - активність»;

3-4 клас – «організованість – рішучість - сміливість».

Основні детермінанти вольового розвитку:

1 клас – наполегливість, відповідальність;

2 клас – цілеспрямованість, самостійність;

3-4 клас – ініціативність, відповідальність.

Провідна детермінанта – відповідальність.

За ступенями найбільшої схожості вольові якості в дівчаток умовно можна поділити на три групи в кожному класі (рівневий поділ аналогічний як у хлопчиків).

Перший клас – 1 група: старанність, цілеспрямованість, ініціативність, стриманість, самостійність, організованість (6 якостей); 2 група: наполегливість, відповідальність, рішучість, сміливість, незалежність, дисциплінованість (6 якостей); 3 група: активність, витримка (2 якості).

Другий клас – 1 група: відповідальність, дисциплінованість, ініціативність, самостійність, організованість, витримка (6 якостей); 2 група: старанність, рішучість, сміливість, незалежність, активність (5 якостей); 3 група: наполегливість, цілеспрямованість, стриманість (3 якості).

Третій-четвертий клас – 1 група: дисциплінованість, старанність, цілеспрямованість, ініціативність, рішучість, стриманість, самостійність (7 якостей), 2 група: відповідальність, сміливість, активність, організованість (4 якості), 3 група: наполегливість, незалежність, витримка (3 якості). Таке розміщення вольових якостей демонструє схожість їх класифікаційного дерева в кожному класі. Найлегше диференціації піддаються якості, що входять у 3-тю групу.

Схема розміщення вольових якостей: 1-й клас: 6-6-2; 2-й клас: 6-5-3; 3-й та 4-й клас: 7-4-3.

Оскільки, нас у першу чергу, цікавлять питання формування вольових якостей молодшого учня в процесі занять фізичними вправами, то в даній програмі ми і подаємо рекомендації, що є в літературі з цього приводу. Так, виховання таких вольових якостей, як сміливість і рішучість, пов'язана з труднощами особистісного характеру. Особи з низьким рівнем сміливості здатні адаптуватися до конкретної небезпечної ситуації, але перенесення цієї адаптованості на інші небезпечні ситуації не відбувається. Для виховання

сміливості й зниження почуття страху при фізичних вправ рекомендується прийоми:

- поступове підвищення складності перешкоди, яку потрібно подолати;
- розчленування вправ на частини і виконання їх у полегшених умовах;
- розучування спеціальних і підвідних вправ, які створюють впевненість у виконанні основної вправи;
- забезпечення страховки при розучуванні вправи;
- наведення прикладу однокласників, які легко і невимушено впоралися з вправою;
- включення «небезпечних» елементів в естафети-змагання;
- виключення нетактовних зауважень, які акцентують увагу на страху учнів;
- підбадьорення учнів, навіювання їм впевненості в тому, що вони зуміють виконати вправу.

Наполегливість розвивається на основі виховання в учнів, починаючи з дошкільного віку, уміння доводити до кінця виконання посильних завдань. Позитивну роль у вихованні наполегливості та цілеспрямованості, на думку А. Макаренка, відіграють значущі цілі, перспективи завтрашнього дня й усвідомлення відповідальності за доручену справу [20].

Виділемо наступні напрямки у процесі формування наполегливості та цілеспрямованості:

- конкретизація мети і перспектив діяльності;
- різноманітність засобів, форм і методів проведення занять;
- дотримання принципу доступності;
- використання ефекту суперництва;
- усвідомлення людиною свого обов'язку і відповідальності [17].

Розвитку рішучості сприяє створення на заняттях умов змагання. Підвищує рішучість впевненість у власних силах, яка виникає в міру оволодінням матеріалом, що розучується. Для підвищення впевненості на перших етапах навчання доцільно давати посильні завдання і надавати

допомогу. Варто пам'ятати, що дівчата і жінки в небезпечній ситуації виявляють значно більшу нерішучість, ніж чоловіки [9].

Отже, формування основних вольових якостей представляється цілком реальним і перспективним. Такі якості, як сміливість і рішучість, наполегливість і цілеспрямованість необхідні кожній людині для забезпечення нормальної життєдіяльності.

Провідними детермінантами, які визначають вольове становлення особистості, у дівчаток є ініціативність, у хлопчиків – відповідальність. Вольове становлення дітей обох статей розгортається за трьома сюжетними лініями, де у дівчаток основною лінією є – «від активності до стриманості та до наполегливості», а в хлопчиків – «від витримки до активності та до сміливості».

II. Технологія формування якостей молодших школярів у процесі занять фізичною культурою (дослідження А. Артющенко, адаптоване нами для учнів молодшого шкільного віку).

Майбутньому вчителю фізичної культури треба усвідомити нами процесу фізичного виховання. З цією метою методичних прийомів.

При формуванні вольових якостей молодших школярів треба дотримуватися таких правил:

1. Починати з мінімальних зусиль, поступово підвищуючи їх у процесі занять. Ці мінімальні зусилля й повинні бути труднощами. Необхідно враховувати, що нездолання перешкода не сприяє розвитку вольових зусиль.

2. Застосовувати енергійні, швидкі вольові напруження.

3. Виробляти здатність до тривалих вольових зусиль.

4. Виконувати завдання з концентрацією уваги.

5. Домагатися позитивного результату в процесі вправ, спрямованих на виховання вольових зусиль. Види вправ, що вимагають прояву спеціальних вольових зусиль (з дослідження А. Романова).

Вправи на досягнення граничного результату:

- а) гранична швидкість проходження дистанції. Вправи такого характеру виховують наполегливість і завзятість;

б) силові зусилля з граничними м'язовими напруженнями;

в) вправи з подоланням граничної висоти чи довжини. Наприклад, стрибки у висоту, довжину. Такі вправи виховують сміливість, рішучість, самовладання, уміння переборювати страх перед небезпекою;

г) вправи на граничну дальність метання списа, молота, штовхання ядра. Такі вправи виробляють здатність до короточасних максимальних напружень.

Вправи на подолання емоційних станів:

а) вправи, пов'язані з ризиком. Наприклад, стрибки через рови й інші перешкоди в легкій атлетиці, у гімнастиці – вправи на колоді;

б) змагання із сильнішим суперником - у єдиноборствах. Такі вправи вимагають подолання страху, нерішучості й сприяють вихованню сміливості, самовладання і рішучості.

Вправи на подолання стомлення:

а) застосування більших вимог на тренуванні, ніж а змаганнях;

б) тренувальні заняття з мінімальним відпочинком між вправами;

в) тренувальні заняття з додатковим часом. Наприклад, двостороння гра з додатковим часом;

г) заняття з підвищеною інтенсивністю навантажень;

д) вправи на тривале збереження високого темпу рухів. Наприклад, у бігу, спортивних іграх тощо;

е) вправи в складних умовах. Наприклад, у легкій атлетиці – біг по піску, під гору, проведення занять у спеку, під час дощу;

ж) вправи, що вимагають роботи на граничну тривалість. Вправи такого характеру розвивають витривалість і разом з тим виховують такі вольові якості, як витримка, наполегливість, і самовладання, необхідних для подолання труднощів у процесі фізичної підготовки.

Вправи на подолання труднощів і перешкод, які виникають зненацька. Умови, що припускають відповідні труднощі можуть створюватися в єдиноборствах. Труднощі можуть виникати у зустрічі з незнайомими супротивниками, що мають індивідуальні особливості.

Виконання фізичних вправ передбачає свідому постанову на здійснення рухового завдання, яка вимагає від дитини мобілізації зусиль при зіткненні з перешкодами. Отже, основні рухи слід розглядати як ефективний засіб формування вольових якостей. Визначено, що основними вимогами до добору і перспективного розподілу основних рухів слід вважати:

1. Урахування об'єктивних труднощів, що виникають під час виконання вправ. Це вимагає розподілу основних рухів за ступенем складності їх техніки із урахуванням тих ускладнень, які можуть бути його удосконаленням.

2. Урахування сенситивних періодів розвитку фізичних якостей, оскільки вольові якості найбільш яскраво виявляються при максимальних зусиллях, які найбільшою мірою будуть сприяти вихованню провідних фізичних якостей даного віку.

3. При встановленні складності основних рухів найбільш ефективними слід вважати ті вправи, які дозволяють дитині в ході здійснення рухового завдання самостійно оцінити результат його виконання. Наявність такого самоконтролю підвищить усвідомленість виконуваних вправ.

III. Комплекс фізичних вправ та педагогічні умови їх виконання, які сприяють вихованню вольових якостей молодих учнів в процесі переважного розвитку швидко-силових здібностей представлено у додатку Б.

IV. Критерії оцінювання і показники сформованості якостей учнів молодшого шкільного віку (дослідження Б. Смирнова К. Бабаяна).

До тестів першої групи (наполегливість, витримка і самовладання) відносяться:

1. Довільна затримка дихання. Досліджуваному пропонують дві спроби. Про другу спроби йому повідомлялося після закінчення першої. У другій спробі разом із затримкою дихання оцінювалася за показниками часу першої і другої спроб, за кількістю виконаних операцій.

2. Горизонтальний біг по вертикальній стіні. Досліджуваному давалося три спроби з завданням виконати якнайбільше кроків на максимальній висоті. Враховувалися наступні показники: висота при виконанні першої спроби,

різниця між цими ж показниками в першій і другій і третій спробах.

3. Вихідне положення – основна стійка. Упор лежачи, віджимання – основна стійка. Показник – кількість виконаних спроб.

4. Вихідне положення – основна стійка. Стрибок зі зміною положення ніг: на рахунок «раз» вправа вперед, на рахунок «два» ліва вперед, на рахунок «три» ноги нарізно, на рахунок «чотири» - ноги майже підтягуються до грудей. Показник – кількість виконаних спроб.

5. і 6. Динамометрія правої і лівої руки. Виконуються три спроби, про кожну з них досліджуваний дізнається після виконання попередньої. Оцінюється різниця між середньою величиною трьох спроб і першої спробою; так само і для третьої спроби.

7. Динамометрія становлення сили. Показник – як у тестах 5 і 6.

8 Вимір життєвої ємності легень. Завдання – показати максимальний результат у трьох спробах. Проведення виміру і показати, що знімаються, такі ж як у тесті 5 і 6.

9. Динамометрія у вправі перетягання каната. При першій спробі досліджуваний тягне канат, закріплений на стіні з динамометром, другий – при опорі супротивника. Показник – абсолютна величина зусилля в кг.

10. Вихідне положення – упор лежачі, зігнувши руки (у папах один навпроти одного). При віджиманні – сплеск руками перед грудьми. Показники –кількість віджимань і час.

11. Вправа кут у висі. Показник – час утримання кута.

12. Утримання в руці гирі масою в 2-5 кг з опорою ліктем; досліджуваний повинен зберігати між плечем і передпліччям кут у 120 градусів. Показник: час між початком виконання до відмовлення.

13. Теппінг-тест. Показники: кількість ударів у максимальному темпі за 10 с; кількість ударів у зручному темпі за 60 с; кількість помилок у темпі, який нав'язується, за 30 с.

14. Стрибок кульбітом через перешкод. Показник – час між командою «марш» і початком виконання вправи.

15 Вихідне положення – стоячи на колінах, руки за спиною. Повільне падіння на груди. Показник – такий же як у тесті 14.

16. Рухлива гра «боротьба за м'яч» (сам на сам). Досліджуваний на обмеженому майданчику 2 м. повинен у визначений час (у секундах) вирвати набивний м'яч у супротивника. Змагання проводиться по кутовій системі між спортсменами однієї спортивної спеціалізації. За виграні спроби досліджуваний одержує два очки, за нічию одне очко, за програш нуль очок. Показники: кількість активних спроб; час, витрачений на виграші у двобоях; кількість очок, набраних у круговому турнірі.

17. На такому ж майданчику, стоячи спиною один до одного із захопленням рук, проводиться двобій. Завдання: виштовхнути супротивника з кола. Реєстрація показників аналогічна показникам у тесті 16.

До тестів другої групи (ініціативність, сміливість і рішучість) відносяться:

1. Тест 1 першої групи з оцінкою за кількістю виконаних операцій.
2. Тест 2 першої групи з оцінкою за тими ж показниками, що і в тестах першої групи.
3. Тест 9 першої групи з оцінкою за абсолютною величиною зусилля.
4. Тест 10 першої групи; показник – кількість віджимань і час.
5. Лазіння канатом. Показники: кількість повторних підходів до відмовлення, середня кількість метрів за спробами; середній час, витрачений на виконання цієї вправи.
6. Тест 14 першої групи. Показник – переборена висота.
7. Тест 16 першої групи. Показник – час, витрачений на виграш у суперника.
8. Тест 17 першої групи. Показник той же, що й у тесті 7 другої групи.
9. Тест 13 першої групи з оцінкою за аналогічними показниками.

Увага! Майбутній вчитель фізичної культури повинен знати:

Розгляд питань пов'язаних з особливостями прояву вольових якостей є необхідною умовою для розробки методичних рекомендації щодо формування

вольової сфери в учнів молодшого шкільного віку.

Відомо, що у молодшому шкільному віці ігрова активність є основним стимулюючим вольове зусилля фактором. За даними О. Коберника, діти у віці 6-7 років можуть, виконуючи завдання старших, витримати нерухому позу в середньому 18 с, але якщо у грі, то вп'ятеро довше. З 6 років у дітей розвивається контроль за своїми діями. У шестирічному віці дитина може виявляти ініціативу при виборі мети, завзятість, але, в основному, якщо дії супроводжуються радістю, подивом. Також для учнів початкових класів може бути характерним і негативним прояв сили волі, що виявляється в упертості та примхах [24, с. 23]. Впертість, на думку Є. Ільїна, виникає при різному обмеженні волі дитини. У молодшому шкільному віці починається новий етап у розвитку вольової сфери особистості. Підсилюється розвиток витримки під впливом поставлених вимог [10, с. 154].

У дослідженнях В. Селіванова показано, що у молодших школярів зростає вміння виявляти вольові зусилля і це відбивається на їхній розумовій діяльності. Школяр може виявляти наполегливість під час занять фізичною культурою чи в навчальній діяльності, але тільки за умов наявності інтересу.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що школяр зі слабким рівнем розвитку волі виявляють інтерес до них, а при вивченні нецікавих для них предметів активність виявляється тільки школярами з високим рівнем розвитку волі. Часто в цьому віці виявляється упертість, прояви дорослості й незалежності. Також у 3-му класі виявляється рішучість, вона може бути пов'язана з високою для цього віку імпульсивністю. Прояв сміливості в молодшому шкільному віці залежить від того, чи доводиться школяреві одному виявляти сміливість. Витримка вона саме в молодшому шкільному віці. У проаналізованих дослідженнях показано, ініціативність виявляється у грі краще, ніж у праці. Хлопчики можуть виявляти завзятість у рухливих іграх, виконанні фізичних вправ, але її може не вистачити при виконанні домашніх завдань.

2.3. Рекомендації майбутнім учителям фізичної культури з формування вольових якостей учнів молодшого шкільного віку

Для формування вольових якостей учнів молодшого шкільного віку треба вміти правильно оцінювати ці якості.

Рекомендується оцінювати дві групи вольових якостей. Це пояснюється тим, що різноманітність і неоднозначність міркувань фахівців щодо змісту, кількості та діагностики вольових якостей призвело до необхідності їхньої класифікації. Підставою для поділу різних вольових якостей на групи вважається динаміка процесів збудження і гальмування. До першої групи належать наполегливість, витримка і самовладання, другу групу складають ініціативність, рішучість і сміливість. Упорядкування вольових якостей за зазначеним принципом дозволяє, на наш погляд, впевненіше застосовувати методи їхньої діагностики і значно спростити роботу експертів у процесі педагогічного спостереження.

Для оцінювання обох груп вольових якостей можна застосовувати методику А. Висоцького під назвою «Використання методу спостереження для оцінки вольових якостей».

Проводячи спостереження за учнями треба враховувати, що досить повну характеристику вольової активності суб'єкта можна отримати, спостерігаючи за його наполегливістю, ініціативністю, рішучістю, самостійністю, витримкою, організованістю і дисциплінованістю, що виявляються в якому-небудь виді діяльності.

Оцінювання вольових якостей учнів проводиться в процесі педагогічного спостереження на уроках фізичної культури за п'ятибальною системою: 5 – вольова якість дуже сильно розвинена, 4 – сильно розвинена, 3 – слабо розвинена, 2 – дуже слабо розвинена, 1 – вольова якість не властива даному суб'єкту (для більшої точності оцінка могла містити десяті частки бала, наприклад, 3,7 чи 4,2). Загальна оцінка кожної вольової якості визначається як середнє арифметичне, отримане від поділу суми оцінок даної якості на число

експериментів. Якщо середнє арифметичне дорівнює 4 і вище, дана якість виявляється сильно, в інших випадках – вольова якість вважається такою, що слабо виявляється. Таким чином визначаються рівні сформованості вольових якостей учнів молодших класів. Основними ознаками першої групи вольових якостей учнів виступають:

1) Ознаки наполегливості: прагнення учня постійно доводити розпочату справу до кінця; уміння учня довго домагатися мети, не знижуючи активності в боротьбі з труднощами (постійна боротьба за м'яч у спортивних іграх тощо); уміння учня продовжувати діяльність, коли зникає бажання нею займатися або виникає інша, цікавіша діяльність; уміння учня виявити завзятість у ситуації, коли змінюються обставини (погодні умови, сильний суперник на старті чи в спортивних іграх тощо).

2) Ознаки витримки й самовладання: проявлення учнем терпіння в діяльності, яка виконується в ускладнених умовах (біг по піску, глибокому снігу, заняття в спекотну погоду тощо); уміння учня стримуватися в конфліктній ситуації (при суперечках, незаслуженому обвинуваченні, неправильному суддівстві, брутальності суперника в спортивних іграх тощо); уміння учня гальмувати прояв почуттів при сильному емоційному збудженні (великій радості, обуренні тощо), уміння контролювати свою поведінку у незвичному оточенні.

Основними ознаками другої групи вольових якостей молодших школярів виступають:

1) Ознаки рішучості: швидке й розважливе прийняття учнем рішення при виконанні тієї чи іншої дії або вчинку (особливо в спортивних іграх); виконання учнем прийнятого рішення без вагань, упевнено; відсутність в учня розгубленості у прийнятті рішень в ускладнених умовах і в стані емоційного збудження; проявлення учнем рішучих дій у незвичному оточенні.

2) Ознаки ініціативності: прояв учнем творчості, вигадки, раціоналізації; участь учня в здійсненні розумного нововведення, хорошого починання, що ініційовано іншими учнями; активна підтримка учнем колективу, спортивної

команди в реалізації намічених планів; прагнення учня виявити ініціативу в незвичній і важкій обстановці у грі із сильним суперником.

Треба враховувати те, що вольові зусилля молодших школярів характеризуються двома основними особливостями: вони носять свідомий характер і пов'язані з подоланням різного рівня утруднень. Наявність фактору додання учнями перешкод є необхідним для формування в них вольових якостей. Фізичні навантаження теж пов'язувалися з виявленням вольових зусиль, які залежать від характеру вправ, їхньої координаційної складності, умов виконання, обсягу й інтенсивності рухової активності. Специфічний характер виявлення вольових зусиль під час виконання вправ різної спрямованості та ступеня складності визначає підхід до складання спеціальних комплексів фізичних вправ, спрямованих на виховання вольових якостей молодших школярів у процесі силової та швидкісної, швидкісно-силової підготовки. Виконання комплексів має займати від 10 до 20 хв. основної частини уроку фізичної культури і вписуватися в діючу навчальну програму.

З метою формування в учнів вольових якостей першої групи, зокрема, наполегливості, слід забезпечувати: конкретизацію завдань та усвідомлення учнями значущості поставленої мети в процесі фізичної підготовки; здійснення обов'язково контролю за виконанням завдань з боку вчителя. У процесі формування наполегливості використовуються переважно вправи на витривалість і на подолання втоми.

Основним педагогічним засобом формування в учнів витримки й самовладання на уроках фізичної культури виступають фізичні вправи різної складності та спрямованості, а також умови їх виконання. У процесі моделювання виховних ситуацій особливого значення надається труднощам, які виникають несподівано, і заздалегідь продуманим і запланованим учителем факторам, які впливали на поведінку учнів. Такі прийоми доцільно використовувати після певної інтелектуальної, емоційної та фізичної підготовки учнів. Одним із найбільш ефективних засобів формування вольових якостей виступають ігри та естафети. У процесі роботи треба постійно

роз'яснювати учням значення самовладання і стримання негативних емоцій, наприклад, при порушеннях правил гри суперником, невдалому пасі партнера.

З метою переважного формування вольових якостей другої групи (сміливості, рішучості, ініціативності) моделюються виховні ситуації, які змусять учнів долати емоційні стани, що негативно впливають на працездатність і потребують швидкого й самостійного прийняття рішень. Різноманітність виховних ситуацій забезпечується в цьому випадку підбором фізичних вправ, пов'язаних із індивідуальними завданнями, що мають за мету ще більше ускладнити їх виконання за умов досягнення оптимального результату. Серед фізичних вправ найчастіше використовуються різноманітні стрибки через штучні та природні перешкоди, пробігання колодою, акробатичні вправи, боротьба за м'ячі з рівними суперниками у спортивних іграх тощо.

Виховні ситуації передбачають досягнення максимального результату з бігу на короткі дистанції, у стрибках, метаннях, плаванні тощо. На уроках фізичної культури такі завдання ставляться постійно з використанням ігрової організації занять.

Основним засобом розвитку рішучості є тренування з багаторазовим повторенням ситуацій, в яких необхідно приймати рішення в умовах вибору. Основною умовою формування ініціативності є створення ситуацій, з яких учням треба знаходити вихід власними зусиллями.

Треба пам'ятати про наявність відносно сприятливих вікових періодів для виховання в учнів вольових якостей на уроках фізичної культури. У нашому випадку віковий період 7-8 років можна вважати сприятливішим для виховання вольових якостей учнів у процесі занять фізичними вправами.

ВИСНОВКИ

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми підготовки майбутнього вчителя фізичної культури показав, що це питання дуже актуальне як на законодавчому, так і на виконавчому рівні. Це зумовлює необхідність реформування системи підготовки майбутнього вчителя фізичної культури, впровадження в навчальний процес оздоровчих технологій, спрямованих на фізичне та духовне благополуччя учнів початкової школи.

Необхідність удосконалення виховного процесу в школі визначається актуальністю проблеми формування особистісних якостей учнів на сучасному етапі розвитку суспільства. Теоретичний аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема виховання волі в процесі навчання розкрита неповністю: не вивчені умови підвищення ефективності роботи шкіл з формування в учнів вольових якостей на уроках фізичної культури; не обґрунтовані зміст, форми і методи формування вольових якостей учнів у процесі виконання фізичних вправ.

Процес формування в учнів початкової школи вольових якостей на уроках фізичної культури слід узгоджувати з формуванням у них рухових навичок і розвитком фізичних здібностей, що передбачає застосування відповідних педагогічних засобів і методичних прийомів. Основним педагогічним засобом виховання в учнів вольових якостей на уроках фізичної культури є вправи, які можна диференціювати як для хлопчиків так і для дівчаток перших, других та третіх класів.

Модель підготовки майбутнього вчителя фізичної культури до формування вольових якостей учнів початкової школи представляє опис та теоретичне обґрунтування значущих компонентів освітнього простору ЗВО, що забезпечують досягнення цільових результатів зазначеного процесу.

Організаційно-методичними умовами підготовки майбутніх учителів фізичної культури до організації роботи з формування вольових якостей учнів початкової школи визначено: спрямування методів і форм організації

пізнавально-практичної діяльності на усвідомлення специфіки та засвоєння ними способів реалізації оздоровчо-вольової функції фізичного виховання молодших школярів; поетапне формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до організації роботи з формування вольових якостей молодшого школяра; оновлення змісту професійних знань, щодо сутності організації роботи з формування вольових якостей молодшого школяра; використання отриманих знань, набутих умінь і навичок у роботі із учнями на уроках фізичної культури у початкових класах.

У процесі дослідження високий рівень готовності до формування вольових якостей в учнів початкової школи виявлено лише у 16,7% досліджуваних студентів. У 44,4% майбутніх учителів фізичної культури виявлено низький рівень готовності до здійснення фізкультурно-оздоровчого процесу. Основною причиною такого стану готовності, на думку студентів, виступає недостатня підготовка майбутніх фахівців до означеного виду професійної діяльності під час навчання у закладі вищої освіти.

Результати експерименту підтвердили необхідність розробки програми, з підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до фізично-оздоровчої взаємодії з учнями початкової школи. Мета програми полягала у формуванні в майбутніх вчителів фізичної культури відповідних знань, умінь та навичок, необхідних особистих якостей, що сприятимуть розвитку важливої складової професійної готовності майбутнього вчителя фізичної культури – вмінню здійснювати роботу з формування вольової сфери учнів початкової школи.

До змісту програми формування вольового комплексу особистості молодшого школяра увійшли: класифікаційне дерево вольового комплексу особистості молодшого школяра; технологія формування якостей молодших школярів у процесі занять фізичною культурою; комплекс фізичних вправ та педагогічні умови їх виконання, які сприяють вихованню вольових якостей молодих учнів в процесі переважного розвитку швидко-силових здібностей; критерії оцінювання і показники сформованості якостей молодших школярів.

Таким чином мета дослідження досягнута, завдання виконані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажиппо О. Ю. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2013. 485 с.
2. Алексєєвець О. В. Урок фізичної культури – основна форма фізичного виховання учнів молодшого шкільного віку. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/01001mf3-ca77.docx.html>.
3. Артюшенко А. О. Виховання вольових якостей в учнів середнього шкільного віку в процесі занять фізичною культурою : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2003. 202 с.
4. Бартенева І. О., Богданова І. М., Бужина І. В. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 363 с.
5. Березовська І. В. Особливості розвитку вольових якостей студентів у навчально-професійній діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2004. 18 с.
6. Бех І. Д. Від волі до особистості. Київ : Україна-Віта, 1995. 202 с.
7. Варій М. Й. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2007. 968 с.
8. Васюк О. Розвиток фізичних і морально-вольових якостей під час уроків фізичного виховання засобами хортингу у дітей середніх класів. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2016. № 4. С. 38-40.
9. Ващенко Г. Виховання волі і характеру : підручник для педагогів Київ : Вид-во «Школяр», 1999. 385 с.
10. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко та ін. Київ : Просвіта, 2007. 400 с.
11. Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка : навч. посіб. Вінниця: «Книга-Вега», 2003. 416 с.

12. Голік О. Б. Педагогічна майстерність: організаційно-управлінський аспект : навч. посіб. Донецьк : Вид-во «Ноулідж», 2010. 242 с.

13. Гончарюк М. А. Педагогічні функції вчителя: визначення, аспекти, характеристика. *Педагогіка*. URL: http://www.rusnauka.com/8_NMIV_2013/Pedagogica/3_131738.doc.htm.

14. Григораш В. В. Моделювання управлінської діяльності в галузі освіти. *Управлінські та психологічні аспекти професійної підготовки фахівців в умовах інноваційного розвитку освіти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.). Харків, 2016. Ч. I. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c994a506-c562-4e5d-b24d-f6cbe47e3a51/content>.

15. Гудима О. В., Гудима У. В. Воля як чинник формування моральних вчинків в учнів молодшого шкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/22893/Hudyma_Hudyma.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

16. Державний стандарт початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21 лют. 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p#Text>.

17. Діхтяренко З. М. Виховання наполегливості молодших школярів у процесі позакласної ігрової діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2008. 217 с.

18. Діхтяренко З. М. Виховання наполегливості учнів загальноосвітньої школи засобами ігрової діяльності : метод. реком. Київ : Наук. світ, 2008. 41 с.

19. Дубовик Ю. М. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів основної школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2018. 267 с.

20. Дудник І. О. Формування вольових якостей у студентів у процесі занять фізичною культурою : навч.-метод. посіб. Черкаси : Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького 2016. 72 с.

21. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.

22. Зубов Є. В. Підготовка вчителів фізичної культури до оздоровлення молодших школярів. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету*. 2003. № 1. С. 160-161.

23. Ігнатенко С. О. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до формування моральних якостей молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2007. 22 с.

24. Коберник О. М. Симулювання фізично-оздоровчої активності сільських школярів. *Рідна школа*. 2001. № 3. С. 21-27.

25. Ковальова Ю. Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури до формування морально-вольових якостей в учнів старшого шкільного віку. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Педагогічні науки*. 2014. Вип. 131. С. 106-109.

26. Конох А. П. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і туризму. *Молодий вчений*. 2018. № 4.2 (56.2). С. 130-133.

27. Крейдун Н. П., Зімовін О. І. Гендерні особливості вольової сфери особистості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Психологія*. 2011. № 937. С. 155-158.

28. Ліненко А. Ф. Педагогічна діяльність і готовність до неї. Одеса : ОКФА, 1995. 79 с.

29. Малнацька О., Мирончук Н. Педагогічна майстерність викладача ВНЗ. *Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном*. Житомир, 2014. С. 61-64.

30. Марчук С. С. Використання ідей Костянтина Ушинського у формуванні педагогічної майстерності сучасною вчителя фізичної культури. URL: http://ipc-dspace.org.ua/bitstream/123456789/370/1/pp_N4_2009.pdf.

31. Моделювання професійної підготовки фахівців в умовах євроінтеграційних процесів : монографія / за ред. С. С. Вітвицької. Житомир : Вид-во О. О. Євенок, 2019. 304 с.

32. Мусхаріна Ю. Ю., Гутарєва Н. В., Дьяченко І. Д. Обґрунтування основних напрямків оздоровчої діяльності вчителя фізичної культури. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2017. № 4 (6). URL: <https://jmbs.com.ua/pdf/2/4/jmbs0-2017-2-4-228.pdf>

33. Назарук І., Коць М. Особливості психокорекції емоційно-вольової сфери дітей із затримкою психічного розвитку. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/19/51/373>.

34. Наумов Б. Цілісний підхід до виховання і навчання дітей. *Шлях освіти*. 2005. № 4. С. 37-39.

35. Огнистий А. В., Огниста К. М. Теоретико-методичні основи фізичного виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку (опорні конспекти лекцій). Тернопіль : ТАЙПІ, 2018. 86 с.

36. Павлютенков Є. М. Моделювання педагогічних процесів. *Управління*. 2007. № 10 (166). С. 2-5.

37. Пашенко Т. М. Готовність педагогічних працівників до стандартизації підготовки молодших спеціалістів. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2018. Вип. 2 (2). С. 10-16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2018_2%282%29__3.

38. Петренко Н. Розвиток вольових якостей підлітка як умова їх навчальної успішності. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2009/visnuk_39.pdf.

39. Поліщук С. А. Особливості розвитку волі в учнів молодшого шкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 19.00.07. Київ, 2001. 21 с.

40. Почуєва О. О. Моделювання в теорії управління освітніми процесами. URL: <https://virtkafedra.ucoz.ua/ik4/Pochueva.pdf>.

41. Психологія педагогічної діяльності. Опорний конспект лекцій / укл. Б. В. Барчі. Мукачево : МДУ, 2022. 57 с.

42. Ремзі І. В., Аксьонов В. В. Оптимізація процесу фізичного виховання студентів засобами волейболу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2019. Вип. 66. С. 174-179.

43. Савченко К. В. Психокорекційна робота як засіб формування вольових якостей молодших школярів. *Психологічні науки*. 2005. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10216.html>.

44. Савченко К. В., Приходько Ю. О. Розвиток вольових якостей молодших школярів як чинник їх навчальної успішності : навч.-метод. посіб.. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. 60 с.

45. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академія, 2021. 376 с.

46. Соловей А. В. Вчитель фізичної культури – організатор здорового способу життя. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/15895/1/Л11.pdf>.

47. Столітенко В. В., Воробей Г. В. Фізичне виховання молодших школярів. Київ : ІЗМН, 1997. 140 с.

48. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. *Вибрані твори* : в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 1. С. 55-209.

49. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. *Вибрані твори* : в 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 2. С. 118-123.

50. Теслюк В. М., Лузан П. Г., Шовкун Л. М. Основи педагогічної майстерності : навч. посіб. Київ : ДАККіМ, 2010. 244 с.

51. Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Наукова думка, 2017. 548 с.

52. Хома Т. Специфіка діяльності вчителя фізичної культури в контексті освітніх реформ. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27. С. 183-187. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/27_2020/part_5/33.pdf.

53. Шилова Н. І. Розвиток цільової спрямованості особистості підлітка у процесі туристичної діяльності : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Миколаїв, 2017. 224 с.

54. Шиян Б. М. Методика фізичного виховання школярів. Львів : Світ, 1993. 184 с.

55. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. 248 с.

56. Шиян Б. М., Папуша В. Г. Методика викладання спортивно-педагогічних дисциплін у вищих навчальних закладах фізичного виховання і спорту: навч. посіб. Харків: «ОВС», 2005. 208 с.

57. Юрков О. С., Фельцан М. І. Особливості вольової сфери підлітка. *Науковий вісник Мукачівського державного університету Гуманітарні і суспільні науки*. 2015. № 18 (13). С. 171-178.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

1. Дайте оцінку наскільки Ви вольова людина.
2. Дайте оцінку власної сили волі.
3. Дайте оцінку власної впевненості у собі.
4. Як Ви вважаєте, які вольові якості найбільш суттєві у молодших школярів.
5. Чи доцільно проводити роботу з формування вольових якостей молодших учнів на уроках фізичної культури?
6. Чи готові Ви до проведення роботи з формування вольових якостей молодшого школяра?
7. Що, на вашу думку, заважає Вам підготуватися до організації роботи з фізично-оздоровчого виховання, зокрема до розвитку вольової сфери учня початкової школи:
 - відсутність інтересу,
 - малий обсяг теоретичних знань щодо психології волі,
 - відсутність практичних умінь та навичок роботи з молодшими школярами,
 - небажання взагалі працювати у початковій школі.

Додаток Б

Комплекс фізичних вправ та педагогічні умови їх виконання, які сприяють вихованню вольових якостей молодших школярів в процесі розвитку швидкісно-силових здібностей

№	Вправа	Умови виконання вправ		
		Навантаження	Інтенсивність	Підвищення складності
1	В.п. – права нога на опорі заввишки 20-30 см, зліва на підлозі. Підйом на передню частину стопи, при опусканні торкатися п'ятою підлоги. Темп середній і швидкий.	5-10 разів	середня, висока	Виконувати з різним положенням рук: а) руки працюють, як під час бігу; б) руки на поясі; в) руки за головою; г) в руках гантелі чи набивний м'яч.
2	В.п. – високий старт. З двох трьох кроків розбігу, відштовхуватися однією ногою від підвищення заввишки 60 см і вперед. Темп швидкий.	5-10 разів	висока	При виконанні можна змінювати висоту підвищення.
3	В.п. – стійка, ноги нарізно. Поштовхом двох ніг і енергійним змахом рук вистрибнути в гору, зігнувши ноги в колінах, прогнутися. Темп середній і швидкий. Інтервал для відпочинку.	2х5 стрибків	середня, висока	Збільшувати кількість повторень.
4	В.п. – високий старт. З розбігу, відштовхнутись однією ногою, стрибнути на підвищення заввишки 60 см, підтягнув поштовхові ногу і зберігаючи рівновагу. Зіскок довільний. Темп середній і швидкий.	4-6 разів	середня, висока	Виконувати, відштовхуючись по чергово правою і лівою ногою. Змінювати висоту підвищення.
5	В.п. – стійка, ноги нарізно. Поштовхом двох ніг виконати стрибки на місці з поворотом 360 градусів через праве і ліве плече. Темп середній.	4-6 разів	середня	Фіксувати виконаний поворот в градусах і домагатися максимального результату.
6	В.п. – стійка, ноги нарізно. Стрибки через гімнастичну лавку спиною вперед з місця. Темп швидкий.	3-8 разів	висока	Збільшувати кількість повторів.

7	В.п. – високий старт. З розбігу, відштовхнутись однією ногою, вистрибнути на підвищення заввишки 60 см. Зіскочити з поворотом на 180 градусів. Темп середній і швидкий.	2-10 разів	середня, висока	Виконуючи вправу змінювати висоту підвищення. Збільшувати вимоги до техніки рухів.
8	В.п. – стійка, ноги нарізно. Поштовхом з місця стрибнути на підвищення заввишки 50-60 см, прийнявши положення глибокого присіду. Зіскок довільний. Темп середній і швидкий. Інтервал для відпочинку 20 с.	3x5 стрибків	середня, висока	Змінювати висоту підвищення кількість повторів.